

СНЕЖАНА ЈАНКОВИЋ

СПОМЕНИЧКО
НАСЛЕЂЕ
РУМЕ

Завичајни музеј Рума

СНЕЖАНА ЈАНКОВИЋ

СПОМЕНИЧКО
НАСЛЕЂЕ
РУМЕ

Завичајни музеј Рума

Рума, 2019.

САДРЖАЈ

4 Увод

9 Сйомен комплекси

29 Сйоменници

11 КИПОВИ

31 СПОМЕНИК ЈОВАНУ
ЈОВАНОВИЋУ ЗМАЈУ

14 МОСТ РАЗМЕНЕ

33 СПОМЕНИК
„ТРИ ДЕТЕТА СА КЊИГОМ
– ПИОНИРИ ЧИТАЈУ“

17 СПОМЕНИК
РЕВОЛУЦИЈИ

35 СПОМЕНИК
АВИОНСКО КРИЛО

21 Сйомен крсйови

37 СПОМЕН ФОНТАНА
РАДОВАНУ ГАЈИЋУ
И ЖЕЛЕЗНИЧАРИМА

23 СПОМЕНИК ПАСТИРА

38 СПОМЕНИК ЖАРКУ
МИЛАДИНОВИЋУ

25 ФРАНЦУСКИ КРСТ

39 СПОМЕНИК
РУМСКОМ ВАШАРУ

27 СПОМЕН КРСТ
КРАЉУ АЛЕКСАНДРУ

40 КОЊАНИЧКИ СПОМЕНИК

43

Бисџе

53

Сџомен ѓлоче

45

ВЕЉКО ДУГОШЕВИЋ

55

СПОМЕН ПЛОЧЕ НА ЗАДУЖБИНАМА

46

ИВО ЛОЛА РИБАР

57

СПОМЕН ПЛОЧЕ ПОСВЕЋЕНЕ ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

47

МИЛЕНКО БРЗАК УЧА

60

СПОМЕН ПЛОЧЕ ПОСВЕЋЕНЕ ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ И СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ РЕВОЛУЦИЈИ

48

МИЛИВОЈ САВИЋ ТРИВА

67

СПОМЕН ПЛОЧЕ ПОСТАВЉЕНЕ У ДВАДЕСЕТ ПРВОМ ВЕКУ

49

СТАНКО ПАУНОВИЋ ВЕЉКО

69

Бибљиоѓрафија

50

СТЕВАН ПЕТРОВИЋ БРИЛЕ

71

Реч о моноѓрафији

51

СТЕВАН ПУЗИЋ

УВОД

Сваки уметнички и културно историјски значајан остатак из прошлих времена, у ширем смислу може се сматрати извесном врстом споменика. Мада су многи од њих стварани из других разлога, протоком времена стичу додатни смисао и значај. Управо, мноштво разноврсних објеката широм света, који су преостали из далеке и ближе прошлости, подизани за свакодневне социјално-политичке или ритуално-религиозне потребе као одређени сегменти тада актуелних цивилизација, данас представљају незамењива, драгоценна сведочанства, споменике са много дубљим хуманим садржајем.

Док су у раним периодима иницијатори изградње ових објеката били готово искључиво владари, у знатно каснијем периоду друштвеног развоја (од Ренесансе), у зависности од инвеститора, наручиоца и налогодавца, њихова најопштија подела може да се одреди на сакралне и секуларне споменике. Први углавном настају нешто раније а други (од Француске револуције) у склопу ширег друштвеног раслојавања и економско-социјалног успона грађанске класе.

У сведенијем смислу, споменици подразумевају уметничка вајарска или архитектонска дела подигнута за сећање на неке историјске личности или догађаје. У најчешћем - најужем, свакодневном смислу, назив споменик је синоним за неку од форми вајарских остварења: биста - глава или попрсје, читава фигура - стојећа или у неком другом положају; појединачна или у композицији више фигура, геометријско-апстрактна композиција, рељеф и спомен-плоча. На нашим географским подручјима у много мањем, савим занемарљивом броју појављују се меморијални архитектонски споменици: грађевине различитих намена, мостови, водоскоци, славолуци, паркови и слично.

Територија данашња Војводине, јужне рубне периферије Хабсбуршке монархије, нема ни дугу ни плодну традицију јавних споменика као, уосталом, ни скулптуре - односно споменика уопште. Први споменици, током 18. и 19. века, биле су фигуралне представе светаца, анђела и других сличних бића у ентеријерима римокатоличких цркава, које су нешто касније, упоредо са једноставним крстовима - знамењима православних храмова, пренесени и у урбане екстеријере. Сасвим је извесно да су у почетку израђивани од јефтиног, трошног материјала - дрвета, који је такође употребљаван за изградњу првобитних сакралних објеката, подједнако православних и католичких, који су претходили свим већим храмовима у Војводини (Митровић 2015). Готово да нема ни једног, осим њиховог изгледа на ретким цртежима или каснијим фотографијама, чији су остаци очувани до данас. Углавном се помињу у описима претходног стања објеката у близини новоподигнутих храмова од трајног материјала.

Судбину већине градова у Војводини делила је и Нова Рума, насеље централног положаја у Срему, основано вољом властелина Пејачевића тек неколико година пре половине 18. века.

С обзиром да је властелин, како је и планирао, започео ново насеље да настаје углавном немачким католичким становништвом, већ после две године,

1848. изграђена је дрвена римокатоличка црква Светог Крижа, једноставна и скромна, без торња и украса (Гавриловић 1968: 157). Поред ње била је импровизирана звонара а испред крст, све такође израђено од дрвеног материјала. На истом месту данас је камени крст изграђен вероватно неколико деценија након подизања данашње цркве Узвишења Светог Крижа почетком друге деценије 19. века (Јоксић 1999/2000: 105).

Истовремено са изградњом дрвене цркве, захваљујући проширењу насеља од руба борковачке долине ка западу (формирана је Главна улица од Гробљанске до властелинског двора у центру и паралелне у истој дужини: Иванова - ЈНА, Стеванова - Вељка Дугошевића, Ловрина - Станка Пауновића Вељка, које добијају имена по католичким свецима: Св. Ивану, Св. Стевану и Св. Лоренцу) (Preduzeće za urbanizam „Plan“ u Rumi 1993: 16); и вештом дрводељцу који се доселио са другом групом немачких исељеника 1747, од кога је властелинство наручило да за сваку улицу изрезбари у природној величини фигуру од дрвета свеца заштитника чије име она носи, до следеће 1748, настала су два кипа. Тада је анонимни занатлија постао једна од 150 жртава маларије која је масовно покосила придружено немачко становништво (Bischof 1958: 52). Фигуре светаца су нешто касније смештене у посебно уређене капелице у улицама чија су имена носиле. Знатно касније уклоњене су у складу са актуелном владајућом идеологијом а једна од њих се још увек чува у помоћној просторији католичке цркве.

Поред маларије, после скоро пола века, ширу околину насеља захватила је још опаснија епидемија. Између јула 1795. и августа наредне године од Сремске или Иришке куге умрло је око 3.500 житеља 10 сремских села и 3 трговишта (Шрауд 1995: 105). Највише је пострадао Ириг, тада највеће насељено место у Срему. Успостављањем санитарног карантина на линији разграничења два атара и предузимањем других заштитних мера, Рума је била поштеђена. Захвални парохијани су, непосредно по савладаној епидемији, добровољним прилозима изградили споменик са обе стране пута ка Иригу - тзв. Кипове. Упркос вишеструким обнавама задржао је релативно неизмењен оригиналан изглед, тако да представља најстарији, најочуванији и редак јавни споменик.

Након готово шест деценија подигнут је следећи, православни крст на старом вашаришту (садашњи Градски парк). Подигао га је пастир и трговац овцама Симе Флоре, који се доселио у Руму с још 11 влашких породица почетком треће деценије 19. века. Овај најлепши и најмонументалнији крст у румском атару после скоро читавог века, 1946. године је демонтиран (Пауковић 1992: 18). Године 2017. на сачуваним деловима постоља са текстом постављен је масиван дрвени крст.

Следећи крст, половином прве деценије 20. века подигла је румска Немица Ева Нагел у спомен војника Наполеонове армије који су почетком 19. века, као непријатељи и ратни заробљеници Аустрије, у два наврата били смештени у Руми. Епидемија тифуса покосила је више од 120 војника од којих је већина сахрањена ван насеља, у северном потесу румског атара (приближно угао данашњих улица Орловићеве и Пашка Ромца). Овај редак споменик непријатељским војницима подигнут готово сто година након окончане епидемије, сада се налази, растављен на два дела и знатно оштећен, у порти римокатоличке цркве.

Најмлађи од румских крстова, у славу краља ујединитеља - Александра I Карађорђевића подигнут је и освећен 1924. Био је то један од преко 200 споменика посвећених представницима ове династије, подигнутих између два рата. Посебно је у Војводини био омиљен Александар који је посвећивао посебну бригу и пажњу многонационалној средини преко Саве и Дунава (Рајчевић 2001: 6). Сада се налази, увелико непримећен, на углу улица Гробљанске и Атанасија Стојковића.

Спомен-плоча (понекад носи назив *плакета*) је четвороугаона равна плоча различитих димензија, хоризонтална или вертикална, сачињена од металних легура (бронза, месинг), мермера, других врста камена или ређе од дрвета. На себи носи текст или текст у комбинацији са представом неког знака, симбола или лика. Сажети текстови или друге представе (портрет, слика) на спомен плочи могу бити утиснути или рељефни. Обично се монтира на површину зида а ређе на постамент специјално за њу направљен. Данас спомен-плоча највише служи као јавно обележје неких догађаја, јубилеја и слично, за одавање захвалности и почаст значајној преминулој особи или указује на претходну функцију одређене зграде. Спомен-плоче су, као најекономичнији, брз и јефтин начин јавног обележавања и најбројније. Развила се паралелно с медаљом, која је најчешће округла и служи другој сврси.

У Руми је констатовано постојање укупно 20 споменика овог типа. На жалост, до времена садашњег, из различитих разлога изгубљено их је 9. Распон времена њиховог постављања простире се од 18. до 21. века. Најстарија, која је означавала донацију школске зграде властелина Пејачевића, налазила се на згради Завичајног музеја Рума. Постављена је одмах након подизања објекта почетком осме деценије 18. века а нестала је у једној од честих адаптација и прилагођавања зграде различитим функцијама. Друга је мермерна плоча у вези са донацијом наследника властелина, постављена на римокатоличку цркву по завршетку градње, у првој половини друге деценије 19. века. Следи 15 спомен плоча постављених током 20. века од којих је 10 посвећено обележавању успомене на личности и догађаје из НОБ-а и послератног доба. Свега три спомен-плоче, различитог садржаја, припадају овом веку.

Категорији спомен-комплекса поред Кипова припадају Мост размене и Споменик револуцији на градском тргу.

Први се налази на локалном путу Рума - Стејановци код моста преко малог потока. Изведен је у маниру савремене скулптуре у виду два издужена монолитна бетонска блока са обе стране пута, окренута један према другом. На једном од њих су две спомен плоче са текстом који објашњава разлоге подизања овог несвакидашњег споменика 1971. године.

Решење за други, изведен четири године касније, у оквиру реконструкције и уређења градске централне зоне, добијено је путем конкурса. Основни пројекат, такође у маниру модерног израза, више пута је мењан до дефинитивно изведеног решења. У основи, на специфичан начин симболизовао је пут и стремљења ослободилачких циљева НОР-а. Неколико деценија касније доживео је још једну реконструкцију која је потпуно изменила и нарушила оригинално решење амбијента а споменик свела на групу - комплекс тродимензионалних објеката на сасвим равној површини поплочаног трга.

У категорији фигуралних споменика констатовано је 7 објеката: три са представом читаве људске фигуре - стојећа појединачна, стојећа трочлана група и коњанички споменик; по једна: биста - попрсје са посебно израђеним постаментом као саставним делом ансамбла, спомен фонтана, спомен обележје у облику авионског крила и читава фигура коња - једина анималистичка јавна скулптура у граду.

Најстарија је била бронзана биста-попрсје песника Јована Јовановића Змаја подигнута 1911. испред тадашње Српске школе. Овај споменик је током свог надвековног постојања имао необичну судбину: два пута је рушен - у оба светска рата. Тек је половином 20. века још једном обновљен, после чега је школа испред чијег главног улаза се налази, добила име великог песника.

Бронзани споменик са мотивом трочлане групе деце која читају књигу у Малом парку постављен је непосредно пошто је откупљен са самосталне изложбе вајарке и медљерке Славке Петровић Средовић, одржане 1955 године. Мотивски преноси још увек снажне импурсе идеализма поратног заноса а стилски, пример је зрелог личног стила реализма, интерпретираног у времену борбе за модерне тенденције половином прошлог века.

Споменик у виду авионског крила („Плаво крило“) на самом јужном излазу из града обележје је аеродрома који је функционисао у завршним ратним операцијама у Другом светском рату. Сачињен је од дела оригиналног крила једног од совјетских војних авиона. Овај споменик је, нешто касније, такође постао обележје и успомена на Прву пилотску школу у Србији која је у Руми обучавала пилоте и падобранце од 1948. до 1954. Мада није јединствен, споменик чува од заборава важне догађаје у деценији ратног и непосредно поратног периода у историји Руме.

Спомен фонтана, конструисана у форми комбинованој од неколико једноставних геометријских тела, несрећно лоцирана у западном углу и уз сам зид службеног објекта румске железничке станице, углавном пролази незапажено код већине путника. Посвећена је палим борцима, железничарима Срема а посебно отпрашнику возова Радовану Гајићу, истакнутом комунистичком политичком руководиоцу током НОР-а, који је погинуо пред сам крај рата, 1944. године.

Стојећа фигура, споменик др Жарка Миладиновића (1862-1926), српског политичара и народног трибуна, откривена је 2007. више од пола века по подизању претходног споменика сличног типа - деце која читају књигу у Малом парку. Споменик изнад природне величине, постављен испред зграде поште, израдио је академски вајар из Београда, проф. Зоран Ивановић (1967-).

Споменик румском вашару - бели коњ у мирном стојећем ставу, на високом постаменту у виду „саркофага“ изведеног грубо озиданом опеком и фрагментима бибер-црепа, подигнут је исте, 2007. године поводом 260-те годишњице од оснивања румског вашара. Постамент је истовремено пројектован као чесма са више извода. Коњ, природне величине и потпуно реалистичног изгледа, глатких површина снажног тела, одливан је у полиестеру беле боје.

Још један коњ, овога пута са јахачем, дакле први, за сада и једини коњанички споменик подигнут је 2019. године. Споменик аутора академског вајара Бранислава Црвенковића (1978-), смештен је на широком округлом постаменту на средини платоа између стамбено-пословних зграда „Мост 1“ и „Мост 2“. Класичан скулпторски мотив искоришћен је за занимљиву интерпретацију. На леђима пропетог коња (уместо строгог војковође и непобедивог ратника) седи нага женска фигура усталасане дуге косе. Укупну динамику појачавају немирне, готово лепршаве, експресивне површине ове двојне скулптуре.

Биста (лат. bustum; - гроб са урном, франц. buste, итал. busto) је врста скулптуре која представља горњи део људске фигуре, приказујући главу и врат особе, као и већи и мањи део груди и рамена - попрсје. То је тродимензионално вајарско дело, сагледиво из свих углова, као и скулптура, за разлику од рељефа који је фиксиран за подлогу. Обично се налази на квадратном или округлом постаменту, различитих висина и димензија, основи од материјала који јој даје стабилност и естетски је допуњује. Материјали који се користе за израду бисте су: мермер, камен, бронза, теракота, полиестер, гипс, дрво и кобиновани материјали.

У граду је утврђено постојање укупно 8 примера у категорији биста као јавних споменика. Највећи број налази се у школским двориштима, њиховим вртovima или улазним холовима. Две су биле постављене у градским касарнама. Готово све су одливане у бронзи у природним пропорцијама или нешто изнад њих. Све постојеће бисте су споменици личностима везаним за период Другог светског рата: народним херојима или истакнутим локалним скојевским и комунистичким активистима и борцима партизанских јединица које су ратовале на Фрушкој гори као и другим локацијама. Од укупног броја до данашњег времена сачувано је 6, дакле већина, а две су неповратно нестале.

Познато је и прихваћено да су јавни споменици увек били (и остали) у најтешњој повезаности са идеологијом, демонстрацијом државне и политичке моћи владајућих структура а са појавом грађанске класе, и са степеном финансијске позиције коју су најистакнутији међу њима достигли (Despotović 2008). Ово указује на потпуну зависност постојања јавних споменика од финансијера - било да је то: држава, црква, династије, корпорације или донатори из различитих сфера друштвеног живота. Историјски посматрано, јавна скулптура (или споменици) је увек коришћена из политичких разлога. Сви иницијатори изградње и постављања јавних споменика имали су једнаку идеју - да њихово знамење траје у вечност. У сваком случају, да што дуже остане као одређена порука будућим нараштајима. Заборављали су или су занемаривали три највеће опасности за јавна обележја: зуб времена, идеолошко-политичке промене и (последњих деценија) трговце секундарним сировинама. Показало се да је зуб времена најмања опасност која технички и технолошки може лако да се превазиђе. Идеолошко-политичке промене много су погубније. Након сваког крупнијег преокрета необично брзо бирају се нове важне личности, руше се и уништавају стари и подижу нови споменици. Као што пишу историју, тако и споменике дижу, памте али брзо заборављају победници (Kuljić 2019). Све што је промакло природним и државним законима, дочекују сакупљачи и трговци секундарним сировинама. Пљачкају се без казне (или са симболичним санкцијама) подједнако приватни и јавни споменици – све што на тржишту метала има неку вредност. Сведоци смо да су неповратно, под окриљем ноћи али и усред дана, нестали многи споменици у градовима а још више изван урбаних средина. Јавни споменици спадају у веома угрожену категорију о којој, за сада, званичне институције, из мање-више оправданих разлога, не воде задовољавајућу бригу.

Споменичко наслеђе Руме, опште посматрано, није ни нарочито обимно, нити је од изузетног значаја у уметничком смислу. Свакако постоје изузеци, неколико споменика који се знатно издвајају из овог генералног става. Ипак, у погледу локалног значаја, сви облици јавних споменика су важна драгоценост сведочанства и манифестација стања колективне свести прошлих и садашњег времена. Уосталом, најпозванији за очување сећања у одређеној средини су управо људи који ту живе и остављају трагове у времену. Они су одговорни за даљу судбину затечених и постојећих јавних споменика.

Сїомен комїлекси

КИПОВИ

Споменик Кипови налази се између Руме и Ирига, тачније на петом километру пута Рума – Ириг. Две засебне целине подигнуте са обе стране пута, једна наспрам друге, представљају јединствену споменичку целину уклопљену у раван и већим делом године зелени предео. Потичу са самог краја 18. века (Sriemas 1858: 346), најстарији су споменик на румској територији.

Овај споменик током 19. и прве половине 20. века називан је кужни крст или споменик кути, јер је подигнут у знак захвалности Богу што је сачувао Руму од епидемије куге. Он чува сећање на успешну борбу против ширења куге, у прошлости једне од најопаснијих епидемијских и пандемијских болести, која је последњи пут у Срему харала 1795. и 1796. године.

Сремска куга, у историографији позната и као Иришка куга, трајала је од јула 1795. до августа 1796. године. Захватила је сремских 10 села и 3 трговишта. Однела је 3.435 живота, а највише у Иригу – од 4.813 становника страдало 2.548. (Шрауд 1995: 105) Румљани су своје место сачували постављањем стража на граници са иришким атаром. Строгим контролисањем улазака и излазака из зараженог Ирига онемогућено је даље ширење заразе. Исте године након завршетка ове велике епидемије, на месту где је била стража подигнут је споменик.

Споменик у виду комплекса са два споменичка дела - ансамбла, лоцирана западно и источно од пута Рума – Ириг, доминира амбијентом не нарушавајући га. Од коловозних трака удаљена су око 3 метра. Западни део споменика има облик барокног римокатоличког олтара, већи је и декоративније обрађен од источног дела, који је у облику простих стубова, чија је основа кружна.

Западни део - ансамбл зидан је од опеке чија дебљина се креће од око 2,7 метара у доњем централном делу, до око 0,8 метара у највишој зони. Рађен је у пет зона распоређених по висини: доња зона - сокла висине 1,5 метара, средишња зона са благо узвишеним централним делом и декоративним полукружним пиластрима, и централни део који се завршава кубичном базом која носи пирамидалну основу и крст са кипом распетог Христа. Бочно од централне зоне, тј. са обе стране централне зоне налазе се постолја на којима су фигуре (кипови) римокатоличких светаца св. Рока и св. Флоријана (Sriemas 1858: 346). Укупна висина споменика износи око 6 метара. Спољна обрада решена је малтерисањем и бојењем у бело. На њему се налазе 4 камене плоче са следећим записима:

“Renoviert 1937. von Familie Anton Wolf Getreide Händler.” (“Обновила 1937. породица Антона Волфа, трговца житом”).

“Dem Andenken des unbekanten Erbauers die-ses Monumentes wurde diese Tafel gewidmet vom Renovirungs Comite 1899.” (“Успомени непознатог градитеља овога споменика ову плочу посвећује одбор за обнову 1899”).

“Zur dankbaren Erinnerung des verschonten Ortes Ruma vom der Pestseuche die in den Jahr 1795. und 1796. in der Umgebung wuthete erbauet und im Jahre 1852. aus milden Beiträgen der rumaer Zünfte und anderer Pfarckunder renovirt. 1941.” (“За благодарну успомену места Руме, поштеђеног од кужне заразе, која је беснела 1795. и 1796. године у околини, саграђен, и 1852. године обновљен дарежљивошћу румских еснафа и других парохијана. 1941”).

“Renovirt im Jahre 1899. durch milde Beiträge der Mitglieder der rumaer rk. Kirchengemeinde.” (“Обновљен 1899. добровољним прилозима чланов румске римокатоличке црквене општине”).

Источни део (ансамбл) комплекса скромније је изведен и мањи од западног дела. Његова висина износи 5 метара. Састоји се од постоља подељеног у три зоне, које носе три стуба кружне основе. Бочни стубови су нижи и мањег пречника, док је централни наглашен и веће је висине и пречника. На њему се налази декоративна ваза изведена од камена. Зидан је опеком, малтерисан и бојен као и западни део. Оба дела – објекта окренута су ка коловозу.

Током свог постојања а захваљујући неумитном ходу историје, споменик се више пута налазио у лошем стању зато је неколико пута и обнављан о чему сведоче плоче на њему. Последњи пут је обновљен хуманитарном акцијом Ротари клуба 2011. године.

Статус споменика културе стекао решењем Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица број 170 од 05. августа 1976. године.

МОСТ РАЗМЕНЕ

Споменик Мост размене поред потока Ровача¹ у близини потеса Курдин, подигнут је и свечано откривен 1971. године поред пута Рума – Стејановци, где је 02. септембра 1943. године извршена размена заробљеника између окупаторских немачких снага и партизана (Ђорђевић и др 1991: 566).

Споменик представља јединствени комплекс састављен из два засебна спомен блока - монолита, постављена један насупрот другог и одвојена путем који се протеже између њих, али који су својим обликом и положајем јасно усмерени један ка другом и теже да се састану. Посматран у оквиру амбијента у коме се налази и ритма у којем је грађен овај споменички комплекс недвосмислено симболише сусрет.

Монолити су изведени од армираног бетона и на себи имају вертикалне канелуре које се простиру од подножја до врха. Оба монолита при врху имају апстрактну металну конструкцију. Високи око 5 метара, упадљиви али не и масивни веома добро кореспондирају са амбијентом у ком се налазе. Аутор, чувени југословенски и српски вајар Јован Солдатовић са простора војвођанске равнице, добро је уклопио дводелни споменик на место задато историјском одредницом и успешно реализовао поверен му пројекат.

¹ У литератури овај поток налазимо и под називом Ривача

Догађај из Другог светског рата који се одиграо на овом месту од великог значаја је за националну историју, јер преговорима о размени и самом разменом заробљеника Немци су званично признали Народноослободилачки покрет, односно партизане који су тих година активно дејствовали са фрушкогорског подручја. Главни штаб Војводине, чији комадант је у то време био Аћим Груловић, за преговарача је одредио наставника официрске школе из Бешеновачког Прњавора Вукашина Биволаревића Волфа, који је у немачкој команди у Руми договорио размену немачких војника за заточенике румског логора. Сам чин размене који је успешно извршен, такође, водио је Волф, а размењено је 28 немачких војника за 62 затвореника ухапшена у Бешенову (Ђорђевић и др 1991: 566).

Део спомен комплекса који се налази источно од потока на свом горњем делу носи металну форму убачену између два бетонска одливка, која подсећа на ломљење, кидање што асоцира на рушење стега, док монолит постављен западно од потока на свом врху има убачене металне језичке који пламте и асоцирају на пламен борбе, револуције и ослобођење. На њему се налазе две плоче из различитих временских периода. Средишњи део овог монолита краси плоча од белог мермера, која потиче из истог времена као и сам споменик. На њој је урезан текст: „снажан и масован развој народноослободилачког покрета у срему, принудио је немачке фашистичке снаге, да на овом месту, августа 1943. године, актом размене

заробљених немаца за политичке затворенике, званично призна НОП“. Изнад ње је плоча од црног мермера из 2011. године на којој се налази слика Вукашина Биволаревића Волфа и текст: „на овом месту је 02. септембра 1943. године прву размену заробљеника између партизана и немаца организовао главни штаб ноп војводине а извршио БИВОЛАРЕВИЋ ВУКАШИН-ВОЛФ партизански командант септембар 2011 СУБНОР ОПШТИНЕ РУМА“.

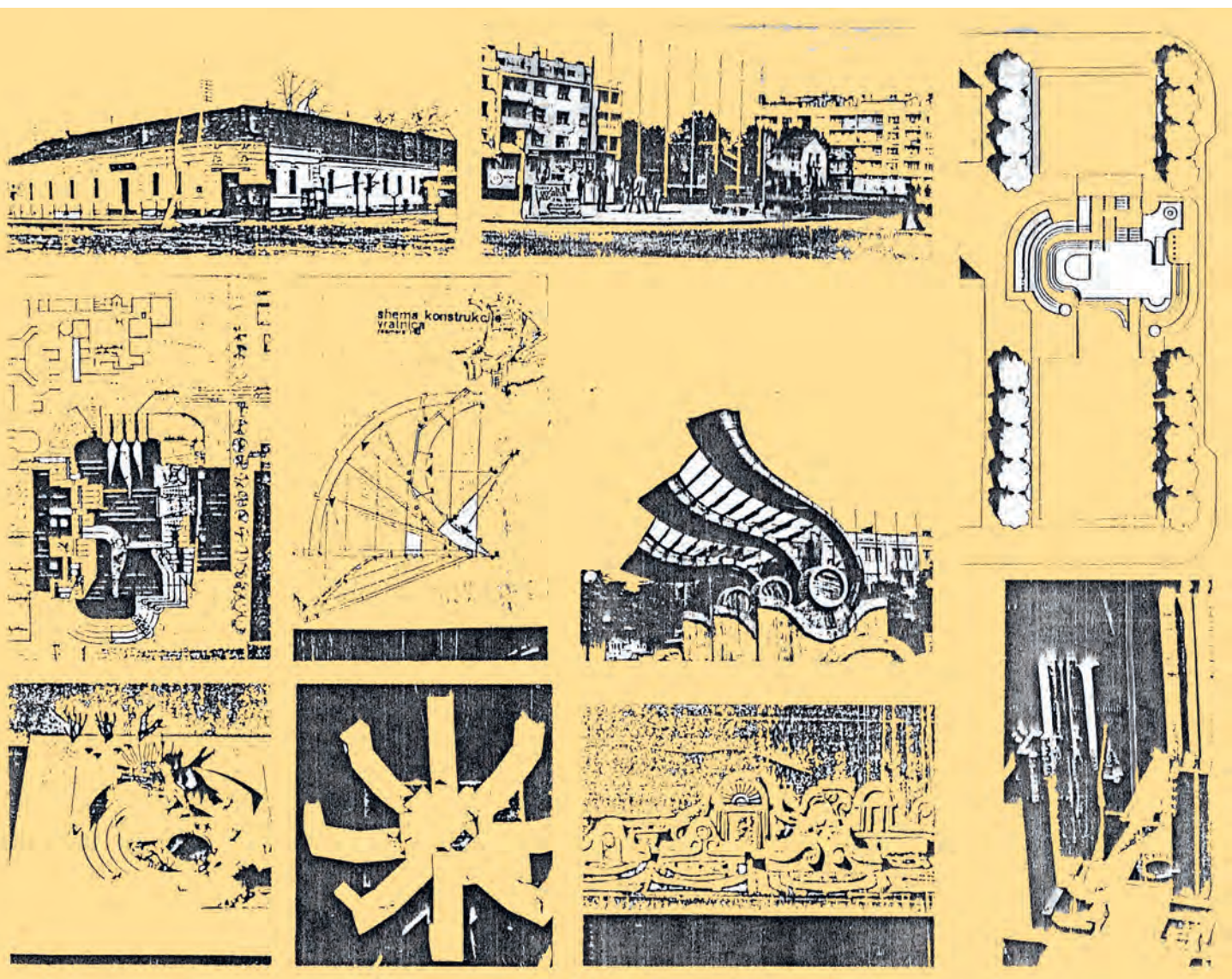
Решењем Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица број 43 од 28. априла 1977. године овај спомен комплекс проглашен је за споменик културе.

СПОМЕНИК РЕВОЛУЦИЈИ

Импозантни Споменик револуцији на Градском тргу у центру Руме, подигнут је 1975. године у оквиру реконструкције и уређења градске централне зоне. Годишну дана раније расписан је „Општејугословенски конкурс“ за пројекат Споменика револуцији на Тргу, уједно за цео Блок Центар-4 (Preduzeće za urbanizam „Plan“ u Rumi 1993: 18). Овај конкурс у историји града има велики значај јер је на основу пристиглих решења урађен синтетички елаборат за центар града (Блок Центар-4) на основу ког је изведена реконструкција и направљен нови централни део града. Дотадашњи изглед, травната површина са уређеним стазицама, у потпуности је измењен, те је уместо смирене организације централног Блока с ивичном изградњом и неангажованом унутрашњошћу добијена динамична модерна форма Градског трга са Спомен обележјем. Ово решење подразумевало је потпуно нову просторну организацију и садржаје са пуно различитих нивелација датог простора и убацивања разних детаља (степеница, подзиђа, травнатих брежуљака, дрвећа, светиљки, клупа). Требало је неколико година да се оно изведе, тако да крајем седамдесетих Рума добија плански изграђен центар.

Споменик револуцији био је део централне градске зоне и са њом чинио је јединствену амбијенталну целину. Монументално се издизао над тргом а читав простор ове зоне својим линијама, стазама и динамиком пејсажа усмеравао је на њега. Непосредно испред њега био је амфитеатар обложен црвеном тавела опеком, којом је био поплочан цео плато око споменика, амфитеатра и диска за полагање венаца. Такође, овом опеком биле су обложене и уже стране свих 7 постоља која носе елементе споменика. Ову концепцију Градски трг задржао је наредне 2 и по деценије.

Конкурсом из 1974. требало је изабрати решење за изградњу Споменика револуцији. Међутим, није било тако. Иако су пристигла бројна решења са различитим и занимљивим идејама (камени цвет, метални цвет, стилизовани светионици, групација у стилу уличних забата сремских кућа...) нити једно није прихваћено. Чак ни оно најбоље рангирано и формално усвојено. Наиме, прворангирано конкурсно решење „Кота – 111“, рад групе аутора из Београда Мише Давида, Цвете Давичо и Живојина Карапешиха, које је требало бити изведено, разрађено је идејним и главним пројектима и на крају измењено до непрепознатљивости (Preduzeće за urbanizam „Plan“ у Rumi 1993: 20, Sl. 3,4). Из овог разлога тешко је одговорити на питање ауторства споменика.

Усвојено конкурсно решење „Кота – 111“ подразумевало је споменик у форми стилизованих кошева за кукуруз сложених у виду вратница, кроз које се са главног платоа трга пролазило ка завршном делу трга на северној страни, где је планирана изградња објекта Општине (Preduzeće за urbanizam „Plan“ у Rumi 1993: 20, Sl. 3,4). Разрада овог решења донела је другачији изглед споменика: форма елемената споменика је промењена из кошева за кукуруз у стилизова-

но бакарно дрвеће облика ловачког рога (извијена форма усмерена ка небу, која се шири од подножја ка врху) и површина платоа је денивелисана уз додавање још неких детаља. Једино је остала идеја вратница, елементи споменика – дрвеће у форми ловачког рога (које Румљани називају „трубе“) сложени су и повезани у виду вратница испод којих се пролази.

Елементи споменика, којих има 7, усмерени су на две стране, северну и јужну. Према северу су усмерена 3 међусобно повезана споменика а ка југу 4, од којих су по 2 међусобно повезана. Заједно они чине јединствен споменички комплекс који оставља утисак уздицања, стремљења ка висинама. Такође, и начин на који су поређани подсећа на уздицање: крајњи елементи су нижи и расту идући ка средини. Висина највишег елемента споменика, који се налази у средини комплекса износи 7,2 метра, док су крајњи висине око 4 и по метра.

Споменик револуцији, подигнут у знак сећања на све пале борце и жртве НОРа, проглашен је за споменик културе решењем Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица бр. 286 од 10. јануара 1978.

Сїомен крсїови

СПОМЕНИК ПАСТИРА

Споменик пастира потиче из половине 19. века, био је подигнут на простору Старог вашаришта, на самом улазу, данас је то улаз у Градски парк. До наших времена сачуван је само доњи део постоља са урезаним записом. Дрвени крст који сада на њему стоји постављен је накнадно, 2017 године. Споменик је подигао пастир, на месту где су се продавале овце, зато је временом стекао садашњи назив.

Сачувано камено постоље високо је 94 сантиметра а на њему, и то на све четири стране, уклесан је текст из ког између осталог сазнајемо да је споменик у облику крста подигао 1852. године пастир Симе Флоре. Текст је читљив на свим странама и гласи:

“ПОДИЖЕСЕ ЧАСТНИИ КРСТЪ
ОВАЙ ИЖДИВЕНИЕМЪ ХРИСТОЛЮ-
БИВОГЪ ОБШЕСТВА
ХРАМА СВЕТОГЪ ВОЗНЕСЕНИЯ СА
ЗАВЪЩАНИЕМ ПАСТИРА
СИМЕ ФЛОРЕ
ПРИ ПАРОХУ
СТАНИМИРУ КРСТИЧЪ
ГОДИНЕ 1852”
“СТАДО ХРИИСТОВО
СРЕТНО УПРАВЛЯЮТЬЕМЪ
ПАТРИАРХУ СРЪСКОМЪ
ИОСИФУ РААЧИЧЪ”
“У ВРЕМЕ
СРЕТНОГЪ ВЛАДАНА
ЦАРА АУСТРИСКОГЪ И
ВЕЛИКОГЪ ВОИВОДЕ СРЪСКОГЪ
ФРАНЦА ИОСИФА I”
“У СЛАВУ СВЕТЕ ЕДИНОСУЩНЕ
ЖИВОТВАРАЩЕ И НЕРАЗДЦЪЛИМЕ
ТРОИЦЕ
ОЦА СИНА
И СВЕТОГЪ
ДУХА”

Стара разгледница Руме на којој је овековечен овај споменик, приказује га у пуном сјају. Састојао се из две целине: огромног постоља и крста који је на њему стајао. Постоље је имало три дела. Први, доњи део је био највећи, на њему се налазио нешто мањи средишњи део а изнад овог уздизао се горњи део постоља, који је по ширини био најмањи али је био висок као претходна два заједно. Горњи део постоља био је осликан лепим уметничким живописом¹. Средишњи део је, највероватније, део постоља који се и данас налази у Градском парку. Крст који је стајао на постољу по висини био је готово истоветан горњем делу постоља.

За Споменик пастира био је везан и један верски обред. Сваке године на Богојављење (19. јануар) походили су га верници, који су у свечаним литијама долазили из цркве и ту, испред крста, обављало се богослужење. Овај обред је одржаван до 1946. године (Јоксић 1999/2000: 109).

¹ Сликарске радове извео је новосадски сликар Димитрије Аврамовић две године након постављања споменика (Бошковић 2004: 44), четири деценије касније приликом обнове споменика сликарске радове извео је млади сликар Јосиф Фалта (Јоксић 1999/2000: 109).

ФРАНЦУСКИ КРСТ

Француски крст налази се у јужном делу порте римокатоличке цркве Узвишења Светог Крижа. Подигнут је давне 1906. године као спомен крст на месту где су, готово читав век раније, сахрањени Наполеонови војници, који су у Руму доспели као заробљеници. Измештен је у црквену порту другом половином осме или почетком девете деценије XX века када се град ширио ка северу и када је продужена Орловићева улица (Јоксић 1999/2000: 103 - 104).

Наполеонови војници, Французи, доведени су у Руму као заробљеници после битке код Асперна 1809. године у којој су Аустријанци под надвојводом Карлом поразили Наполеона. Смештени су у коњичку касарну, која се налазила на месту данашње Основне школе “Вељко Дугошевић”. Међутим, само два месеца након доласка, услед непознате болести, умире 30 заробљеника. Они нису били сахрањени на румском гробљу, него на једној парцели ван насеља², која је после тог названа “Француско гробље”.

Године 1813. после битке код Лајпцига у Руму су поново доведени заробљеници Наполеонове армије, овог пута Италијани. У бици код Лајпцига, у историји познатој као Битка Народа, Наполеонову армију су осим Француза чинили Италијани, Пољаци и Немци из Рајнске конфедерације. Крајем године, међу заробљеницима доведеним у Руму појавила се епидемија тифуса и трајала све до јуна 1814. године. Умрло је 92 заробљеника. Они су у почетку сахрањивани на римокатоличком гробљу, а касније када је епидемија узела маха на “Француском гробљу”. (Мићић 1976: 98)

На парцели где су сахрањени заробљеници, Немица Ева Нагел 1906. године подигла је камени спомен крст. На његовом постољу био је уклесан натпис на немачком језику: “Овде леже храбри борци, мир пепелу њиховом”. Данас се овај текст више не види, само се назире по неко нечитљиво слово, а и крст је у лошем стању. Преломљен на две половине чека нека боља времена у којима ће обновљен сведочити о бурној прошлости и пркосити забораву.

² Данас је то негде у близини угла улица Орловићеве и Пашка Ромца.

СПОМЕН КРСТ КРАЉУ АЛЕКСАНДРУ

Спомен крст краљу Александру налази се на углу улица Атанасија Стојковића и Гробљанске, у споменичкој ризници града представља једини споменик подигнут након Првог светског рата. Постављен је 1924. године. Исте године 29. јуна споменик је освећен по православном обреду, а чин освећења обавили су свештеници Марко Шаула, Емилијан Ђрбић и Јован Латинкић. (Јоксић 1999/2000: 110)

Споменик рађен од камена састоји се из два дела, постоља и крста, чија укупна висина износи 309 цм. На постољу уклесан је текст: „ОВАЈ КРСТ ПОДИГНУТ И ОСВЕЋЕН ЈЕ У СЛАВУ И СПОМЕН НАШЕГ УЈЕДИНИТЕЉА ЗА СРЕТНОГ ВЛАДАЊА ЊЕГОВА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА АЛЕКСАНДРА I“, а на крсту слова: „IC XI NI KA“. Ограђен је металном оградом која га штити од саобраћаја који се одвија непосредно поред њега.

Сїоменици

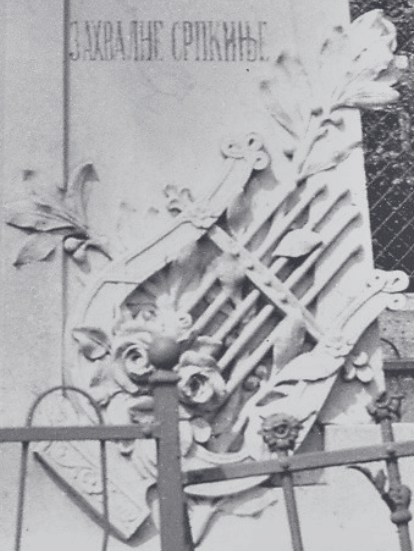
ЧИКА ЈОВА ЗМАЈ

1833-1904

СВОМЕ ОМИЉЕНОМ

ПЕСНИКУ

ЗАХВАЉНЕ СРЖИЊЕ

Удружење
УМЕТНИКА
И ПИСАЧА
СРБИЈЕ
У Београду
основано 1977.

СПОМЕНИК ЈОВАНУ ЈОВАНОВИЋУ ЗМАЈУ

Споменик Јовану Јовановићу Змају налази се испред истоимене основне школе. Првобитно подигнут је 1911. године а након два рушења, по трећи пут постављен је четири деценије касније. Аутор првобитног споменика био је познати српски вајар Ђорђе Јовановић¹, садашњи споменик дело је његовог ученика Илије Коларевића (1894 – 1968) и идентичан је првом (Ђекић 2000: 109).

Седам година након смрти чувеног песника, Српска женска добротворна задруга у Руми покренула је акцију за подизање овог споменика². Средства су брзо прикупљена и споменик је подигнут и свечано отворен 23. октобра 1911. године (Ђекић 2000: 84). На мермерном постољу у чијем подножју је исклесана лира, ловорова грана и венац у коме је букет ружа као успомена на Змајеве Ђулиће, стајало је бронзано попрсје песника. При врху постоља, непосредно испод попрсја налазило се песниково име, година рођења и смрти: “ЧИКА ЈОВА ЗМАЈ 1833 – 1904”, а испод, у средишњем делу постоља текст: “СВОМ ОМИЉЕНОМ ПЕСНИКУ ЗАХВАЛНЕ СРПКИЊЕ”. Био је то први споменик посвећен познатом српском песнику, не рачунајући онај на његовом гробу у Сремској Каменици.

Током Првог светског рата споменик су срушили аустроугарски војници, али нису га уништили³. После рата, на Ивандан 1920. године свечано је враћен на исто место. У Другом светском рату споменик је поново срушен, нажалост и уништен, од стране екстремних хрватских националиста, идеолошких следбеника НДХ (Ђекић 2000: 6, 105).

1 Ђорђе Јовановић (1861 – 1953) први школовани српски вајар.

2 Покретач и главни организатор ове акције била је госпођа Милена Миладиновић супруга др Жарка Миладиновића, познатог правника и политичара.

3 Залагањем госпође Милене Миладиновић споменик је одмах по рушењу пронађен и тајно смештен у њену кућу (Ђекић 2000: 98).

Споменик који данас краси плато испред Змајеве школе успешно је урађен по узору на претходни. Свечано је откривен 3. јуна 1951. године, што се види из текста који се налази на њему и по коме се једино разликује од првобитног: “ОБНОВИЛИ ГРАДСКИ НАРОДНИ ОДБОР И ОРГАНИЗАЦИЈА НАРОДНОГ ФРОНТА – РУМЕ 3. VI 1951. ГОД.”. Укупна висина споменика износи 3 метра.

СПОМЕНИК „ТРИ ДЕТЕТА СА КЊИГОМ – ПИОНИРИ ЧИТАЈУ“

Споменик „Три детета са књигом – пионери читају“ налази се у Малом парку. Постављен је средином шесте деценије 20. века, а дело је познате вајарке и медаљерке Славке Петровић Средовић (1907 – 1978), рођене Румљанке.

На каменом постољу налази се групна скулптура, троје деце у стојећем ставу потпуно посвећена читању књиге. У средишњем делу композиције стоји највиши дечак, који држи књигу, а са обе његове стране по једна девојчица, с леве стране виша а са десне нижа. Скулптура је одливена у бронзи. Укупна висина споменика износи 2,3 метра.

Дело је откупљено приликом ауторкине изложбе у Руми, која је одржана у просторијама Градске библиотеке од 21. маја до 1. јуна 1955. године (Арсенић 2002: 85). Тада је на изузетно посећеној изложби приказано 60 дела (Керешевић 1953/57: 74). Убедљиво највише пажње привукла је управо ова скулптура (Божић 2015: 12), можда је то био разлог што су је тадашње општинске власти откупиле. Иначе, била је ово прва послератна самостална изложба тада већ признате и познате уметнице.

Споменик у Малом парку, који се још назива и Дечији парк, данас је један од неколико препознатљивих културно историјских обележја града. Занимљиво да је Мали парк званично отворен постављањем овог споменика а да готово седам деценија касније и даље живи као мала дечија оаза у центру града. Очигледно да су ондашње власти плански и наменски одабрале скулптуру Три детета са књигом, на прави начин инвестирајући у уметност и будућност града.

СПОМЕНИК АВИОНСКО КРИЛО

Споменик у виду авионског крила налази се изван насеља, у проду-жетку улице Владимира Назора, на месту где је првом половином 1945. године био ратни аеродром са ког су дејствовали 113. ловачки и 423. јуришни пук у акцијама пробоја Сремског фронта⁴. Споменик подигнут десетак година након завршетка Другог светског рата, много година касније, добио је још једну намену - да чува успомену на Савезну пилотску школу у Руми која је у послератном периоду радила на овом аеродрому. Наиме, приликом обележавања 5 деценија од отварања пилотске школе на споменик је постављена спомен плоча овој школи.

Близина Сремског фронта условила је да предратни мали импровизовани румски аеродром од новембра месеца 1944. године постане важна ваздухопловна база. На захтев совјетске ваздухопловне команде приступило се изградњи већег војног аеродрома (Ђорђевић 1991: 618), на месту предратног, где се стациони-

⁴ Овај податак и подаци наведени у даљем тексту, а који се односе на ваздухопловне пукове, њихове задатке и изведене активности преузети су из изложбених паноа и каталога изложбе о Савезној пилотској школи у Руми, која је одржана у Завичајном музеју Рума 1998. године у организацији Музеја ваздухопловства Југославије - Београд и Завичајног музеја Рума.

рао совјетски 167. гардијски јуришни пук⁵. Оштри зимски услови нису угрозили овај градитељски подухват и већ 3. децембра, у жеку изградње, стиже прва група бораца Народноослободилачке војске Југославије која ће 6 дана касније, по доласку старешина ваздухопловних специјалности формирати 423. јуришни ваздухопловни пук. Такође, на румском аеродрому 10. децембра почела је обука пилота ловаца, а 15. децембра формиран је 113. ловачки ваздухопловни пук. Након формирања јуришних и ловачких пукова, који су осим у Руми формирани и у осталим базирајућим аеродромима (у Новом Саду по један јуришни и ловачки, у Лаћарку 1 јуришни и у Великим Радинцима 1 ловачки) формирани су 29. децембра дивизијски штабови⁶. Команда и штаб 11. ловачке ваздухопловне дивизије почели су са активностима 7. јануара 1945. године у Руми.

Ваздухопловне дивизије Народноослободилачке војске Југославије (у оквиру којих се налазила ваздухопловна група „Витрук“) дале су значајан допринос коначном ослобођењу земље. Од 17. јануара до 25. маја извршиле су 1445. борбених летова.

Базирајући на румском аеродрому 113. ловачки ваздухопловни пук је од 20. јануара до 20. марта 1945. године извршио 77 борбених летова, а 423. јуришни ваздухопловни пук од 19. јануара до 10. марта 46 борбених летова. Према томе, совјетски и југословенски пилоти извели су 123 борбена лета са аеродрома у Руми у завршној операцији ослобођења земље на Сремском фронту. Неколико летова завршено је трагично. Свим летачким борбеним посадама које су дејствовале са овог аеродрома посвећен је споменик у виду авионског крила који чува успомену на њих.

Такође, споменик чува и успомену на прву пилотску школу у Србији која је радила од 1948. до 1954. године у Руми⁷. Савезна пилотска школа основана 1947. године у Загребу пресељена је у пролеће 1948. у Руму, где је успешно радила и извела 7 класа ученика пилота.

Током седмогодишњег рада пилотска школа у Руми обучила је око 600 полазника. Поред ње, у Руми је од маја 1949. до 1954. постојала и падобранска база (школа). Свој рад у Руми пилотска школа завршила је јуна 1954. године када је премештена у Вршац, где је постојао једриличарски центар. У време рада румске школе на аеродрому у Руми извођене су бројне активности и манифестације. Универзални савезни слет одржан је два пута. Многи Румљани радо су посећивали ове догађаје и били полазници падобранске и моделарске школе које су тад успешно радиле.

5 Новембра 1944. године, уговором између маршала Толбухина и маршала Тита закљученог по основу споразума о сарадњи који је маршал Тито са председником Стаљином направио два месеца раније у Москви, Народноослободилачкој војсци Југославије прикључена је совјетска ваздухопловна група „Витрук“. Њени задаци били су извођење авијацијских борбених дејстава на Сремском фронту, обука и оспособљавање летачког и ваздухопловно-техничког састава НОВЈа. У саставу групе „Витрук“ налазило се две дивизије - ловачка и јуришна, свака са по три пука и 258 борбених авиона, од којих ће већина, након ослобођења остати југословенској војсци. Командант групе био је генерал-мајор Андреј Никифорович Витрук.

6 Тог датума су фактички формирањем својих штабова устројене две ваздухопловне дивизије НОВЈа; 42. дивизија са три јуришна пука (421, 422. и 423.) и 11. дивизија са три ловачка пука (111, 112. и 113.).

7 Сви подаци о Савезној пилотској школи преузети су са изложбе о Савезној пилотској школи у Руми, која је одржана у Завичајном музеју Рума 1998. године у организацији Музеја ваздухопловства Југославије - Београд и Завичајног музеја Рума.

СПОМЕН ФОНТАНА РАДОВАНУ ГАЈИЋУ И ЖЕЛЕЗНИЧАРИМА

Спомен фонтана посвећена Радовану Гајићу и железничарима Срема који су се борили и погинули у Другом светском рату налази се на железничкој станици.

Већина споменика Народноослободилачкој борби и револуцији у Војводини подизана је непосредно у послератним годинама – педесетих или након формирања покрајинске Координационе комисије за подизање спомен-обелжја⁸ – седамдесетих. Ова спомен фонтана припада другој групи, подигнута је током друге половине осме деценије.

Спомен фонтана у форми издужене зарубљене пирамиде која се налази у средини округлог корита (тањира), у које из њеног подножја тече вода. Целокупна композиција стоји на постаменту који је такође пирамидалног облика, али врхом окренутим тлу. Укупна висина споменика износи 3,35 метра. На средишњем делу споменика налази се рељеф са ликом Радована Гајића, испод кога се налази текст у три реда: „РАДОВАН ГАЈИЋ – ОТПРАВНИК ВОЗОВА – ЧЛАН О.К. К.П.Ј.“ На другој страни споменика налази се натпис: „НЕКА ОВА СПОМЕН ФОНТАНА ВЕЧИТО ПОТСЕЋА НА БОРБУ И ЖРТВЕ ЖЕЛЕЗНИЧАРА СРЕМА У НАРОДНОЈ РЕВОЛУЦИЈИ“.

Радован – Рада Гајић (Краљевци 1914. – Фрушка гора 1944.), био је истакнути политички руководилац. Партизанско име било му је Вељко. Као отправник возова и шеф станице службовао је у Земуну, Старој Пазови, Винковцима, Даљу и Краљевцима. Од самог почетка рата био је у НОПу, 1943. постављен за секретара Среског комитета КПЈ за сремскомитровачки срез и члана Округног комитета за Срем. Погинуо је у последњој фашистичкој офанзиви на Фрушку гору, јуна 1944. године. (Томић 1994: 328-329)

⁸ Покрајинско извршно веће формирало је јула 1968. године Координациону комисију за подизање спомен-обележја са задатком да усмерава делатност на подизању споменика. Комисија је поводом тридесетогодишњице револуције донела препоруку која предвиђа шире ангажовање друштвених снага око подизања споменика.

СПОМЕНИК ЖАРКУ МИЛАДИНОВИЋУ

Споменик Жарку Миладиновићу налази се испред главне поште. Постављен је 2007. године а дело је академског вајара Зорана Ивановића.

Скулптура у виду стојеће фигуралне композиције окренуте југу, има своју симболику. Др Жарко Миладиновић⁹ водећи политичар свог времена, правник, народни трибун али пре свега велики српски родољуб представљен је како гледа у даљину ка јужној страни, према којој је начинио искорак. Тамо (ка југу) је Србија. Читав свој живот провео је борећи се да Срби у Срему „буду своји на своме“, зато је прогањан, робијао, интерниран али на крају је у томе успео. Након Великог рата Срем је заједно са Бачком, Банатом и Барањом прикључен Србији. Др Миладиновић је и у новоствореној држави остао политички активан, између осталог био је министар пошта и телеграфа у влади Краљевине СХС. Својим трудом и радом задужио је Румљане¹⁰ који га нису заборавили и осам деценија након смрти подигли му споменик.

Скулптура одливена у бронзи, стилски динамичне површине, заједно са постољем на коме стоји висока је 3,2 метра. Једном годишње, на Дан града, општинске власти и делегације градских удружења одају почаст овом великом човеку полагањем венаца на његов споменик.

⁹ Др Жарко Миладиновић рођен 1862. године у Ердевику умро 1926 у Београду. Сахрањен у Руми где је провео већи део свог живота.

¹⁰ Др Миладиновић је своју непокретну имовину оставио српским установама (удружењима) у Руми са жељом да се оснује Српски дом.

СПОМЕНИК РУМСКОМ ВАШАРУ

Споменик румском вашару налази се на источном крају насеља, на ледини где се одржава вашар. Постављен је 2007. године поводом 260 година румског вашара.

Споменик, као омаж вашару, израђен је у виду анималистичке фигуралне композиције. Скулптура коња изведена у полиестеру, својом белом бојом и вишином привлачи пажњу и из даљине „упада у очи“. Само постоље на коме се налази скулптура високо је око 2 метра, а коњ је приказан у природној величини. На постољу се налазе плоче са годином када је одржан први вашар (1747.) и годином када је споменик подигнут, а на плочи између њих стоји натпис „260 година румског вашара“.

Вашар је за Руму имао велики значај. Одмах по оснивању град је добио дозволу одржавања вашара (сајамска привилегија) од царице Марије Терезије. Захваљујући томе, као и свом изванредно повољном географском положају (на граници два велика царства, раскрсница важних путева и близина већих градских центара) Рума се великом брзином развила од малог новоустановљеног насеља до значајног регионалног центра. Наредна два века вашар је остао важан фактор у привредном развоју града. Данас он није само трговинска манифестација него и својеврсни бренд града. Надалеко је познат по роби, различитим врстама занатских производа и садржајима које нуди. Сваког трећег у месецу, када се одржава, Руму походи маса трговаца, занатлија, купаца, купаца и пустолова из целе земље и „ex Yu“ региона. Куриозитет је да и поред своје времешности, а броји 272 године, не губи привлачност.

КОЊАНИЧКИ СПОМЕНИК

Коњанички споменик налази се на малом платоу испред зграде Мост. Најновији је споменик у граду, подигнут почетком 2019. године. Аутор овог интересантног и необичног дела је академски вајар Бранислав Црвенковић (Нови Сад 1978.).

Споменици ове врсте подразумевају коњаника, односно јахача на коњу и симбол су снаге, моћи или ослободилачких подухвата. У том смислу овај споменик је необичан јер фигура јахача је женска. На коњу који се попео и у потпуности подигао на две ноге налази се нага женска фигура дуге расплетене косе у динамичном покрету. Обоје, јахач и коњ приказани су у пуном напону снаге, спремни на скок или да просто полете ка висинама.

Споменик је израђен од полиуретанске пене и обложен полиестерском смолом.¹¹ Иако је висок 6 метара не одаје утисак масивности већ грациозности. Неодољиво подсећа на танану вилу из народне песме која гором језди. Атрактивно, стари мотив дочаран новом технологијом.

¹¹ У изради споменика употребљени су модерни материјали и технологије. Аутор је преко дигиталног тродимензионалног модела своје скулптуре (коју је претходно извео у малој форми) на CNC машини - глодалици (Computer Numerical Control Machine) резао, односно правило делове скулптуре користећи полиуретанску пену као материјал. У наредној фази, на металној конструкцији скулптуре, изрезани делови су спајани и обложени полиестерском смолом.

Бистје

ВЕЉКО ДУГОШЕВИЋ (1910-1941)

Рођен је у Руми у средње имућној занатлијској породици. Породична кућа, код Градског парка (некад Старо вашарише), у којој је провео детињство са још четворо браће и сестара до пре неколико деценија била је обележена спомен-плочом а нешто касније је потпуно реконструисана за потребе Катастра. Последњих година нема функцију. Основну школу и Нижу гимназију завршава у Руми а учитељску школу у Сомбору. Пред Почетак Другог светског рата завршава Вишу педагошку школу у Београду и постаје члан КПЈ. Окупација га затиче на месту учитеља у селу Турији ког Кучева у околини Пожаревца. Половином септембра 1941. постављен је за првог команданта новоформираног Пожаревачког одреда који је убрзо успео да ослободи цео пожаревачки округ, поречки срез и два среза јагодинског округа. Дугошевић се истакао храброшћу и вештином командовања партизанским јединицама. У борбама током офанзиве многоструко јачег непријатеља на ослобођену територију, Вељко Дугошевић гине, новембра 1941. године. Неколико година касније, 09. маја 1945. проглашен је за народног хероја.

Школске године 1953/54, школа „Осмољетка бр. 2“ у Руми, основана 1950. године, преименована је у ОШ „Вељко Дугошевић“. У врту испред школске зграде 1969. године постављена је спомен биста, рад академског вајара Вање Радауша (1906-1975). На једноставном постаменту од тамно-сивог мермера налази се стилски занимљиво, тамно патинирано бронзано попрсје.

ИВО ЛОЛА РИБАР (1916-1943)

Иво Лола Рибар, правник и револуционар, један је од организатора и предводника омладинског и студентског револуционарног покрета у Југославији, као и организатор омладинског антифашистичког покрета у току Народноослободилачког рата. Члан СКОЈ-а постаје 1935. а члан КПЈ већ 1936. године. Током НОБ-а биран је за секретара ЦК СКОЈ-а, председника УСАОЈ-а и члана Врховног штаба НОВ и ПОЈ. Указом Председништва АВНОЈ-а, 18. новембра 1944. године, на годишњицу погибије, међу првим борцима Народноослободилачке војске, проглашен је за народног хероја.

У послератној Југославији, Иво Лола Рибар био је један од најзначајнијих узора и симбола омладинског покрета, Народноослободилачког рата и социјалистичке револуције. Многе основне и средње школе широм Југославије добиле су његово име а и улице, тргови и различита омладинска културно-уметничка друштва.

ОШ „Иво Лола Рибар“ у Руми основана је 1957. године у адаптираној стамбено-пословној згради јеврејске породице Штајнер. Биста народног хероја постављена је у малом врту у унутрашњем дворишту, поводом обележавања 30 година од оснивања школе, 1987. године. Тамно патиниран бронзани портрет-глава Иве Лоле Рибара, са партизанском капом и петокраком, постављен је на светло обојеном бетонском постаменту.

МИЛЕНКО БРЗАК УЧА (1919-1944)

Рођен је у Вогњу. У Руми је похађао основну школу и гимназију. Као гимназијалац, крајем 1939. постаје члан СКОЈ-а. После завршетка школске године, на распусту у селу, заједно са другим члановима организације бавио се политичко-пропагандним радом, ширио комунистичке идеје међу својим вршњацима и припремао их за пријем у СКОЈ. Прикључује се Фрушкогорском партизанском одреду основаном почетком септембра 1941. Учествоје у свим акцијама овог одреда а одређено време проводи на функцији заменика команданта. У фрушкогорским шумама се 12. септембра оснива 8. Војвођанска НОУ бригада. Миленко Брзак уча постаје први партијски руководицац и помоћник комесара бригаде. Гине у неравноправној борби са белогардејском заседом на потесу Вилине водице код Буковца, 20. септембра 1944. године.

Бронзано порсје Миленка Брзакa Уче, нешто изнад природне величине, на масивном постаменту од грубо тесаног камена, смештено је у пространом парку истоимене Средње техничке школе на западном излазу из Руме. Скулптура аутора Јована Солдатовића (1920-2005), знаменитог војвођанског, српског и југословенског вајара, препуштена је својој природној, карактеристичној патини.

МИЛИВОЈ САВИЋ ТРИВА (1907-1966)

Рођен је у Дивошу, селу у фрушкогорском делу Срема на територији општине Сремска Митровица. У Руми, где је живео до 1941, изучио је ковачки занат и био примљен, усвајајући идеологију и бавећи се партијским радом, у чланство КПЈ 1938. године. Уочи окупације обављао је задатак организационог секретара Среског комитета КПЈ за румски срез. По избијању рата налазио се на истакнутим функцијама у Среском и Окружном комитету КПЈ за Срем. Од јула 1943. био је члан Главног штаба НОВ и ПОЈ за Војводину. После рата обављао је дужност команданта Народне милиције за Војводину.

Биста овог истакнутог револуционара, дело академске вајарке Јулијане Киш (1944-), налазила се у дворишту истоимене школе која је у међувремену престала са радом. Бронзано попрсје, изведено специфичним сведеним фигуративним стилем, налазило се на постаменту правоугаоног пресека, изведеном у натур-бетону са низом дубоких вертикалних канелура на свим страницама. На жалост, заједно са школом ишчезла је и ова скулптура. Једини трагови њеног постојања још су само постамент са плочицом на којој је исписано име представљене личности и фрагмент арматуре скулптуре уграђен у бетон.

СТАНКО ПАУНОВИЋ ВЕЉКО (1907-1942)

Рођен је у селу Брестовцу код Неготина у многочлавној сиромашној земљорадничкој породици. У Неготину завршава основну школу, коју је започео у родном Брестовцу. Године 1923. заједно са групом питомаца из Дома за ратну сирочад (без оца је остао у Првом светском рату) одлази за Ниш где постаје ученик прве генерације Железничке занатске школе. Изучио је машинско - браварски занат и запослио се на пословима металуршког радника. Као младић приступио је револуционарном радничком покрету и био активан у СКОЈ-у од 1924. године. Већ 1927. постаје члан Обласног комитета СКОЈ-а, а септембра следеће године и делегат на Покрајинској конференцији СКОЈ-а за Србију у Београду. Ухапшен је 1929. године и као члан КПЈ осуђен од стране тзв. „Суда за заштиту државе“ на 16 година. Казну је издржавао са већим групама комуниста у Лепоглави и Сремској Митровици. Био је један од организатора и учесника у успешном бекству комуниста из сремскомитровачке казнионе. Приступио је НОБ-у и у Срему руководио партизанским акцијама. Веома активан, био је члан Окружног комитета КПЈ за Срем и политички комесар Главног штаба НОПа за Срем. У новоформираном Фрушкогорском партизанском одреду издаје лист „Фрушкогорски партизан“ у којем се први пут потписује илегалним именом Вељко, по узору на Хајдук Вељка. Погинуо је 1942. на потесу Стручица у близини Раковца за време непријатељске офанзиве на Фрушку гору. Проглашен је за народог хероја 25. октобра 1943. године.

Камено попрсје, поједностављене стилизоване форме, на постаменту - монолиту од углачаног камена благо закошеног при дну, налазило се на пространој уређеној зеленој површини градске касарне. Данас се, оштећени и заборављени споменик у напуштеној касарни, налази раздвојен на два дела: попрсје одвојено далеко од постамента.

СТЕВАН ПУЗИЋ (1921-1942)

Рођен је у Иригу где завршава основну школу. У румској гимназији наставља школовање. Упознаје скојевску групу и прилази тадашњој гимназијској организацији. После организованог штрајка ђака био је избачен из ове школе 1938. године. У Копривници наставља школовање и успешно завршава 7. разред а наредни уписује у Новом Саду. И у новој средини успешно наставља са пропагандним радом и ширењем комунистичке идеологије. Избијањем Другог светског рата враћа се у Ириг где је у организацији СКОЈ-а и месној организацији КПЈ један од најактивнијих чланова. Године 1941. у месту је основан Народноослободилачки одбор и покренут илегални лист „Истина“ који је излазио 5. месеци (октобар '41 – новембар '42). Један од уредника листа био је Стеван Пузић. Ухапшен је и после зверског мучења стрељан августа 1942.

Бронзано попрсје крхког младића, тек изашлог из дечачких година, гордо уздигнуте главе и широм отворених очију, налази се у холу румске гимназије која носи његово име. Споменик је инсталиран на дрвени пулт у укусно аранжираној ниши са црвеним драперијама.

СТЕВАН ПЕТРОВИЋ БРИЛЕ (1921-1943)

Рођен је у Стејановцима. После завршене основне школе, у родном месту, отишао је на изучавање берберског заната. Радио је у многим местима Срема, а касније и у Београду. Дружећи се са омладином и радницима пришао је радничком покрету. Члан СКОЈ-а постао је 1941. године, а КПЈ 1943. године. У току лета 1941. приступио је у Фрушкогорском партизанском одреду. Када је, у августа 1942. године, на Фрушкој гори формирана прва диверзантска десетина, Бриле је био изабран за њеног политичког комесара. Првих дана јануара 1943. године формирана је и специјалана диверзантска група од једанаест бораца, за чијег је политичког комесара поново изабран Бриле. У лето 1943. године Бриле и још осам партизана упали су у румску железничку станицу, побили свих дванаест

стражара и седморицу усташа, а затим демолирали и запалили станичне уређаје. На воз који је тада пристигао отворили су ватру, успели да га зауставе и повуку се на безбедну локацију. После неколико месеци, током диверзије маја 1943. погинуо је у сукобу са посадом немачког воза на прузи код Беочина. Указом Президијума Народне скупштине Федеративне Народне Републике Југославије, 22. децембра 1951. године, проглашен је за народног хероја.

У Руми су постојале две спомен-бисте Стевана Петровића Брила: једна у касарни на „аеродрому“ а друга у истоименој Средњој пољопривредно-прехранбеној школи на крајњем западном ободу града. Обе бисте (можда идентичне) израдио је Јован Солдатовић (1920-2005), академски вајар из Новог Сада. У времену када је касарна престала са радом, биста народног хероја пренета је и похрањена у МЗ Стејановци. После неколико година, украдена је и уништена Брилова биста из дворишта Средње пољопривредно-прехранбене школе. Договором управе школе и МЗ Стејановци, некадашњи споменик из касарне је постављен на преостали постамент од грубо тесаног камена у парку школе, одмах поред бисте Миленка Брзака Уче. Тако је бронзано попрсје младића са загонетним осмехом, за сада нашло своје стално боравиште.

הנה נחמד להיזכר
הנאצים ואוסט
הלחם על ההרסות

החנה השמדה
אגוד לוחי החפש
של קהילת דומה
אגוד הקרליות היהודית
בזוגסלבה
חשון תשנ"ב

НА ОВОМ МЕСТУ ЈЕ БИЛА СИ-
НАГОГА КОЈУ СУ 1943 ГОД.
СРУШИЛИ НАЦИСТИ И УСТА-
ШЕ И НА ИСТОМ МЕСТУ ДО КРА-
ЈА РАТА ОРГАНИЗОВАЛИ ЛОТОР.
САВЕЗ БОРАЦА НАРОДНОСЛОБОДИ-
ЛАЧКОГ РАТА ОПШТИНЕ РУМ-
САВЕЗ ЈЕВРЕЈОКУ ОПШТИНА
ОКТОБАР

Сїомен йлоче

СПОМЕН ПЛОЧЕ НА ЗАДУЖБИНАМА

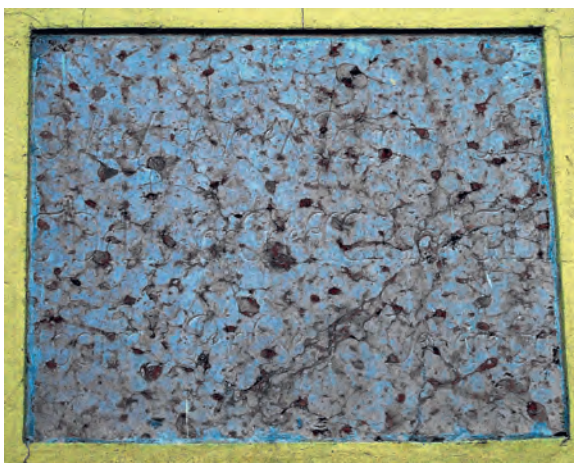
Спомен плоча на школској згради, данашњој згради Завичајног музеја Рума, постављена је 1772. године, непосредно након изградње школе. На њој је латинским језиком био натпис о задужбинарима који су зграду подигли. Плоча је временом нестала, највероватније након Другог светског рата.

Последња воља оснивача Руме барона Марка Александра Пејачевића била је да граду дарује школу што је тестаментом и урадио. Свом наследнику барону (касније грофу) Јосипу Пејачевићу између осталог завештао је и фонд намењен изградњи школе. Године 1772, десет година након смрти свог стрица, тада већ гроф Јосип Пејачевић остварио је завештање оснивача града и Румљанима даровао школу.

Натпис на плочи: „Familia comitum Pejacsevich de Verocza ex zelo et amore erga suam sibi charam Patriam eisque filios has Aedes scholasticas fundavit. 1772.“. (Сувaj 1913: 22) („Породица грофова Пејачевић Вировитичких из ревности и љубави према милој отаџбини и њеним синовима подигла је ову школску зграду. 1772.“).

Спомен плоча на римокатоличкој цркви Узвишења Светог Крижа постављена је 1813. године, након њене изградње. Те године завршена је изградња нове цркве од чврстог материјала на месту дотадашње дрвене цркве. Плоча на исквареном латинском језику доноси податак о патрону – покровитељу градње.

Плоча се налази на улазним вратима са западне стране цркве али текст на њој данас је тешко читљив (готово нечитљив) и гласи: „SURREXI NOVA EX PATRONATU AVITO FIDELIS SANCTAE ECELIAE FILII JOANNIS PEJACSEVICS DE VEROCZE“. („Нова црква подигнута је патронатом традицији оданог сина Свете Цркве Јована (Ивана) Пејачевића Вировитичког“).

Спомен плоча на задужбини Крстине Филиповић означавала је две суседне (слепљене - ослоњене једна на другу) куће, које је ова велика добротворка поклонила Српском певачком друштву у Руми. Плоча је постављена 1912. године када је госпођа Кристина Филиповић даровала ове непокретности певачком друштву. Почетком овог века плоча је нестала а куће су запуштене и данас се налазе у веома лошем стању.

Задужбинарство је другом половином 19. и почетком 20. века било доста заступљено код Срба са обе стране Саве и Дунава. У жељи да допринесу бржем развоју свог народа виђенији и имућнији Срби поклањали су материјална и финансијска добра завештањем непокретности и оснивањем фондова у културне и просветне сврхе. Тако је и Румљанка Кристина Филиповић након смрти супруга, угледне и цењене личности, који је током 8 деценије 19. века био градоначелник Руме, основала фонд за помоћ Српском певачком друштву у који је у име свог покојног мужа и у своје име приложила 100 круна. Финансијска средства у тај фонд донирала је више пута (1905, 1907. и 1910. године), да би 1912. године након преране смрти сина др Александра Филиповића певачком друштву даровала непокретности у виду две куће (Железничка улица број 62 и 64). (Милошевић и др 2014: 74).

Ратне 1942. године окупаторске власти конфисковале су ове куће, а после рата нова власт их је поново конфисковала и никад нису враћене власнику.

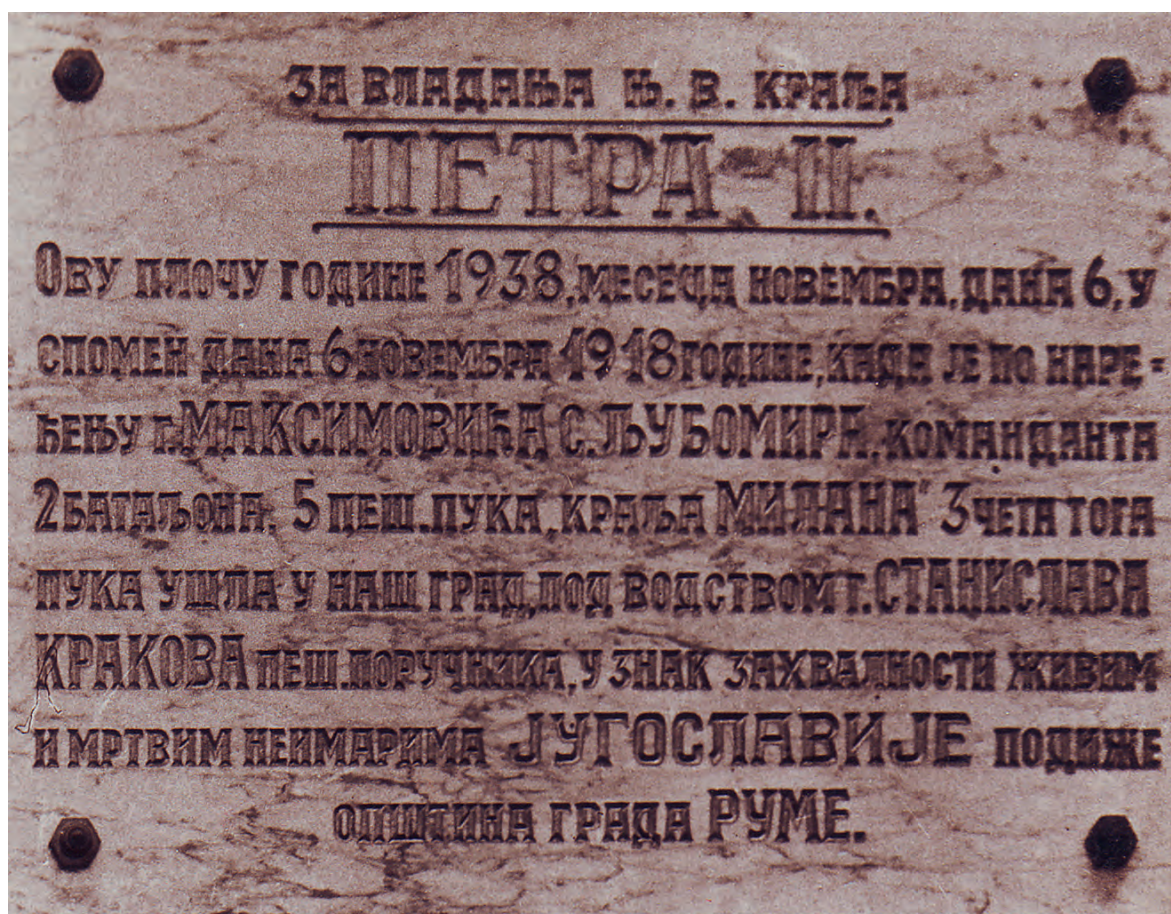
СПОМЕН ПЛОЧЕ ПОСВЕЋЕНЕ ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Спомен плоча посвећена уласку српске војске у град 1918. године налазила се на тадашњој згради општине (данас зграда Агроруме). Постављена је приликом прославе двадесетогодишњице овог догађаја 06. новембра 1938. године, а уклоњена почетком Другог светског рата.

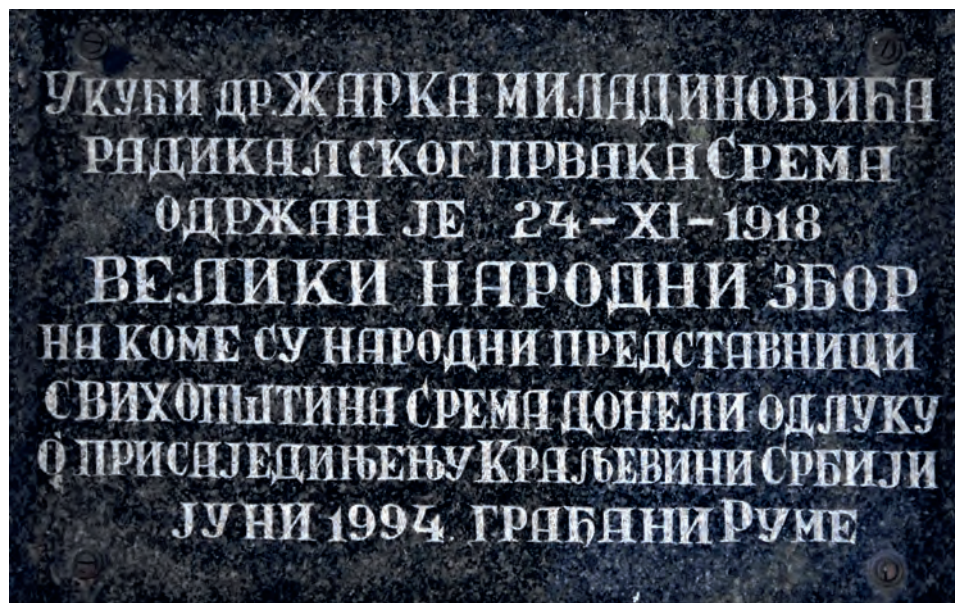
Откривање плоче
(Архив Југославије АЈ 102 4 9)

Завршетку Првог светског рата допринела је одлучујућа савезничка офанзива започета половином септембра 1918. године, позната под називом пробој Солунског фронта. У току ње, за само 45 дана, српска војска заједно са савезницима поразила је и избацила Бугарску из рата а аустроугарске и немачке трупе из Србије. Ослобађањем Србије нису завршене операције српске војске, већ су по захтеву савезничке команде настављене. Тако су српске трупе прешле Саву и Дунав и кренуле даље ка северу. Аустроугарска и немачка војска пред њима се без борбе повлачила, а српски одреди дочекивани су свечано као ослободилачки у већини места широм Срема, Бачке, Баната и Барање. Тако је било и у Руми када је 06. новембра 1918. године под командом пешадијског поручника Станислава Кракова свечано умарширала 3. чета 5. пешадијског пука „Краља Милана“. Занимљиво да су је уз Румљане свечано дочекали и поздравили чешки војници, припадници аустроугарске војске који су у овим крајевима остали након повлачења аустроугарских трупа. Они су до повратка у своју земљу били велика помоћ српској војсци у одржавању реда и мира у новозапоседнутим крајевима. (Јанковић 2018: 5).

Спомен плоча посвећена Великом народном збору Сремаца, тј. изасланика Народних већа¹ из Срема постављена је приликом обележавања 80огодишњице Првог светског рата, на иницијативу господина Радисава Ђорђевића, тадашњег директора румског музеја. Плоча се налази на кући у којој је новембра 1918. године збор одржан, а која је у то време припадала др Жарку Миладиновићу водећем политичару свог времена и истакнутом народном трибуну. Кућа др Миладиновића са огромним двориштом лоцирана у Главној улици била је пре рата познато стециште правних, политичких, хуманитарних, уметничких и културних посленика². Данас она носи број 228 а налази се у приватном власништву друге породице, др Миладиновић није имао наследника.

Историјски значај Великог народног збора у Руми током 20. века није истицан, напротив намерно и плански је заборављен. Генерације су погрешно учене да је 25. новембра 1918. Велика народна скупштина у Новом Саду донела одлуку о уласку Војводине (где је подразумеван и Срем) у јужнословенску државну заједницу, створену убрзо по завршетку Првог светског рата. Међутим, Велика народна скупштина није била војвођанска него скупштина Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи и није донела одлуку у уласку Војводине у јужнословенску државну заједницу која је тад била у процесу формирања, него је донела одлуку о прикључењу Србији Баната, Бачке и Барање и њиховом отцепљењу од Угарске. Срем је дан раније, на Великом народном збору у Руми донео Резолуцију³ у којој је био захтев да се што пре оствари јединствена држава Срба, Хрвата и Словенаца под династијом Карађорђевића и одлука о непосредном присаједињењу Срема Србији у случају племенског или политичког цепања јединствене државне заједнице која је тад била у процесу формирања. (Јанковић 2018:7)

На спомен плочи овом значајном догађају, Великом народном збору налази се следећи текст: „У КУЋИ ДР. ЖАРКА МИЛАДИНОВИЋА РАДИКАЛСКОГ ПРВАКА СРЕМА ОДРЖАН ЈЕ 24-ХИ-1918 ВЕЛИКИ НАРОДНИ ЗБОР НА КОМЕ СУ НАРОДНИ ПРЕДСТАВНИЦИ СВИХ ОПШТИНА СРЕМА ДОНЕЛИ ОДЛУКУ О ПРИСАЈЕДИЊЕЊУ КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ – ЈУНИ 1994 ГРАЂАНИ РУМЕ“.

1 Од средине октобра и током новембра 1918. формирају се Народна већа по местима Срема у циљу преузимања послова које су до тад водиле локалне власти, а првенствено одржавања реда и мира, јер су дотадашње месне управе престале функционисати и биле у расулу као и држава којој су припадале а која је изгубила рат, било је само питање дана када ће капитулирати и престати да постоји. У Бачкој, Банату и Барањи ова тела (већа) носила су назив Народни одбори. (Јанковић 2018: 6,7)

2 Између осталих др Миладиновића посећивао је и чувени песник Јован Јовановић Змај.

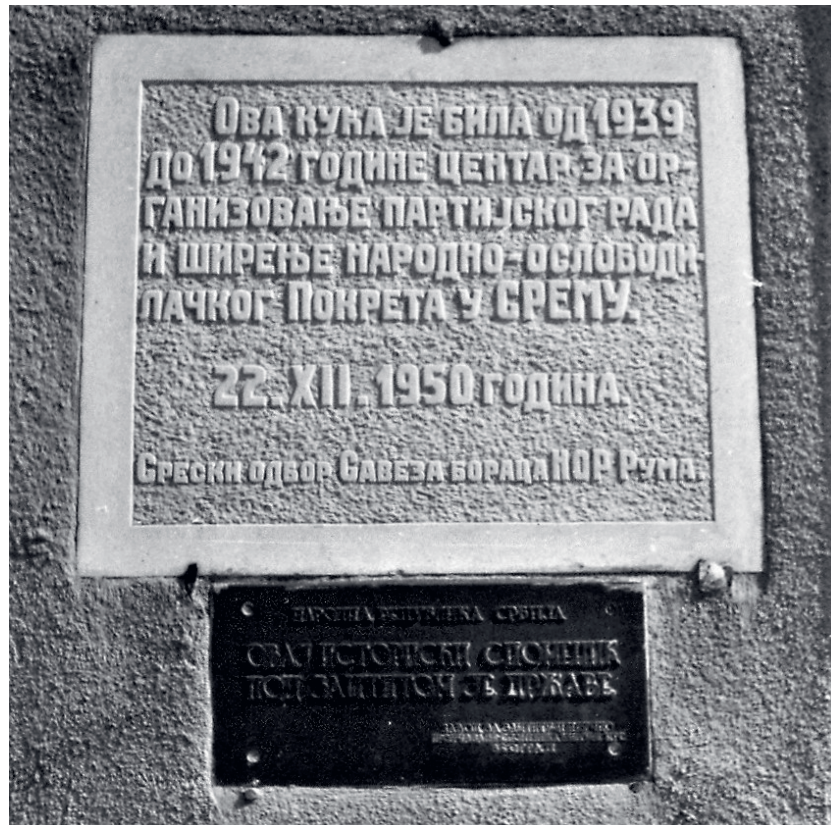
3 Оригинални текст Резолуције збора у Руми налази се у Хрватском државном архиву у Загребу.

СПОМЕН ПЛОЧЕ ПОСВЕЋЕНЕ ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ И СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ РЕВОЛУЦИЈИ

Спомен плоча у Железничкој улици број 43, на кући од значаја за Народно-ослободилачки покрет постављена је децембра 1950. године, девет месеци након што је кућа проглашена за споменик културе. Овај статус, којим је стављена под заштиту државе стекла је решењем Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС Београд број 320/50 од 27. марта 1950. године.

Током Народноослободилачког рата у овој кући тајно су штампани материјали и одржавани састанци политичких и војних руководиоца ослободилачког покрета, захваљујући томе за њу су везана имена првобораца као што су Јанко Чмелик, Станко Пауновић Вељко, Жарко Веселинов и други. Такође, она је пре рата била место за сакупљање и чување хране намењене политичким осуђеницима у сремскомитровачком затвору. (Гуцу 1976: 269).

Текст на плочи данас је веома тешко читљив и гласи: „ОВА КУЋА ЈЕ БИЛА ОД 1939. ДО 1942. ГОДИНЕ ЦЕНТАР ЗА ОРГАНИЗОВАЊЕ ПАРТИЈСКОГ РАДА И ШИРЕЊЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА У СРЕМУ. – 22. XII. 1950. ГОДИНА – СРЕСКИ ОДБОР САВЕЗА БОРАЦА НОР РУМА“.

Спомен плоча посвећена формирању прве партијске организације Социјалистичке радничке партије Југославије у Срему постављена је после Другог светског рата на кућу у којој је румска партијска организација формирана. Кућа се налазила у улици Вељка Дугошевића 143, а срушена је 1991. године, да би се на том месту изградио нови пословно стамбени објекат (Кастанија). Плоча је тад уклоњена и вероватно изгубљена.

Прва партијска организација СРПЈ (комуниста) у Срему основана је у Руми 1919. године, у релативно кратком временском року окупила је бројно чланство. У првој и другој години рада са 350 нарасла је на готово 2000 чланова. Антона Шулца који је био председник на почетку устројавања партије (март – јул) брзо је на том месту заменио Никола Груловић, један од најистакнутијих Југословена – учесника у октобарској социјалистичкој револуцији. (Ђорђевић и др 1991: 176-182)

Спомен плоча на кући народног хероја Вељка Дугошевића постављена у поратним годинама нестала је деведесетих година прошлог века. Кућа се налази у Дрварској улици наспрам Градског парка, реновирана је а само је ајнфорт на њој остао аутентичан. Напис о народном хероју Вељку Дугошевићу налази се у поглављу Бисте на страни 45.

Спомен плоча испред куће у којој је током Другог светског рата био затвор монтирана је на постамент наменски направљен у ту сврху и постављен испред куће у поратним годинама. Кућа је пре рата припадала јеврејској породици Скопал а налази се у улици ЈНА број 195. У њој су окупаторске полицијске власти на челу са шефом полиције злогласним Антоном Бауером вршиле свирепа мучења припадника и симпатизера НОПа. Спомен плоча је нестала а постамент и данас стоји испред куће као сведок неког другог и другачијег времена.

Спомен плоча посвећена синагоги која је срушена у Другом светском рату налази се у улици ЈНА број 144, на згради Јавног предузећа „Стамбено“. Постављена је 1991. године а сведочи о тужној судбини овог јеврејског храма и Јевреја који су пре рата живели у Руми. Наиме, у прве две године рата румски Јевреји депортовани су у логоре, из којих се већином нису вратили. Ни ретки преживели после рата нису се вратили у свој град, тако је нестала јеврејска заједница у Руми која је пред рат бројала 70так породица. (Бубало 1999/2000: 234-239)

Плоча је двојезична, текст је уклесан на хебрејском и српском језику и гласи: „НА ОВОМ МЕСТУ ЈЕ БИЛА СИНАГОГА КОЈУ СУ 1943 ГОД. СРУШИЛИ НАЦИСТИ И УСТАШЕ И НА ИСТОМ МЕСТУ ДО КРАЈА РАТА ОРГАНИЗОВАЛИ ЛОГОР. САВЕЗ БОРАЦА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА ОПШТИНЕ РУМА – САВЕЗ ЈЕВРЕЈСКИХ ОПШТИНА ЈУГОСЛАВИЈЕ – ОКТОБАР 1991 ГОД.“

**ПОГИНУЛИМ И СТРЕЉАНИМ ТРГОВЦИМА У НОБ И
1941 - 1945 ГОД.**

Босилкић Лазар	1923	-	1942
Бабин Боривој	1907	-	1941
Бошковић Рајица	1925	-	1944
Грујић Миливој	1874	-	1944
Грујић Петар	1923	-	1942
Гавриловић Борислав	1921	-	1943
Грубишић Миливој	1925	-	1944
Живковић Тома	1922	-	1944
Јовановић Борислав	1910	-	1943
Јовановић Стева	1927	-	1943
Михајловић Илија	1907	-	1942
Мушићки Петар	1891	-	1942
Марковић Ђорђе	1918	-	1944
Милосављевић Милош-Караш	1922	-	1944
Марковић Вељко	1912	-	1942
Милнчевић Павле	1913	-	1944
Митровић Сима - Ковинчић	1914	-	1945
Неделковић Коста	1887	-	1942
Перишин Драган - Бандаћан	1927	-	1943
Суботић Ђокл	1904	-	1942
Смуков Жарко - Цига	1926	-	1945
Спајић Бранко	1874	-	1941
Тодић Душко	1922	-	1942
Милошевић Павле	1920	-	1942

УСПОМЕНА НА ВАШЕ СВЕТЛЕ ЛИКОВЕ ВЕЧНО ЋЕ
ЖИВЕТИ У СРЦИМА ЧЛАНОВА ОВОГ КОЛЕКТИВА, КОЈИ
ЋЕ НАСТАВИТИ ДЕЛО ЗА КОЈЕ СТЕ ПАЛИ.

КОЛЕКТИВ ТРГ. ПРЕД. ВЕНАЦ РУМА.

Спомен плоча погинулим и стрељаним трговцима која се налази на згради Робне куће потиче из седамдесетих година прошлог века. Мермерну спомен плочу поставило је тадашње велико трговинско предузеће „Венац“, у чијем власништву је била новоизграђена Робна кућа. На горњем и средишњем делу плоче, испод звезде петокраке, уклесана су имена 24 трговца која су страдала током рата, од 1941. до 1945. године и текст: „УСПОМЕНА НА ВАШЕ СВЕТЛЕ ЛИКОВЕ ВЕЧНО ЋЕ ЖИВЕТИ У СРЦИМА ЧЛАНОВА ОВОГ КОЛЕКТИВА, КОЈИ ЋЕ НАСТАВИТИ ДЕЛО ЗА КОЈЕ СТЕ ПАЛИ. КОЛЕКТИВ ТРГ. ПРЕД. ВЕНАЦ РУМА.“, смештен у доњем делу плоче.

Спомен плоча посвећена ратној болници и народном хероју Милу Латиновићу налази се у холу ОШ „Душан Јерковић“. Постављена је у школском ходнику испред учионице, некадашње болничке собе у којој је преминуо Миле Латиновић (Бравско - Босански Петровац 1919. – Рума 1944.). На бронзаној плочи исписан је следећи текст: „У ДАНЕ ПРОБОЈА СРЕМСКОГ ФРОНТА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ ОВДЕ ЈЕ БИЛА ПРИХВАТНА БОЛНИЦА НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ – У ОВОЈ УЧИОНИЦИ ПРЕМИНУО ЈЕ ТЕШКО РАЊЕН НАРОДНИ ХЕРОЈ МИЛЕ ЛАТИНОВИЋ“.

Прихватна војна болница отворена је у Руми због близине града Сремском фронту а стационарана је у школску зграду (тада гимназије, данас основне школе). Почетком друге седмице децембра месеца ратне 1944. године Румљани су гимназијску зграду ослободили школског инвентара и у рекордном року инсталирали болнички намештај и опрему⁴. Рањеници су пристизали у толиком броју да је убрзо школска зграда постала претесна, па је болница проширена и у суседну школску зграду, данас ОШ „Вељко Дугошевић“. (Ђорђевић 1991: 621-622)

Тешко рањен на Сремском фронту, негде око Товарника, Миле Латиновић комадант Петог батаљона Треће крајишке бригаде преминуо је у овој болници. Рањен је 07. децембра када је на истом фронту ратујући у истој јединици погинуо и његов рођени брат Илија, првоборац од 1941. године. Миле, такође првоборац, надалеко чувен по својим јуначким подвизима на Неретви, Дрини, Сутјесци, Зеленгори, Дрвару, Бања Луци, Златибору и при ослобођењу Београда, сахрањен је на православном гробљу у Руми а након девет година проглашен је за народног хероја.

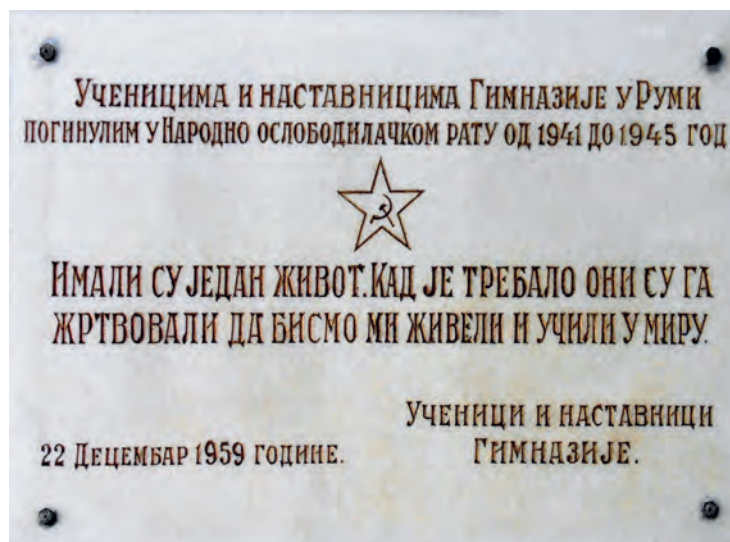

⁴ Месни лекар хирург др Светолик Маленковић организовао је стручни рад у болници а са собом је из своје приватне ординације донео сву опрему коју је поседовао, укључујући и рендген-апарат.

Спомен плоча ученицима и наставницима Гимназије погинулим у НОРу налази се у новој гимназијској згради, у крилу уступљеном ССШ „Бранко Радичевић“. Првобитно постављена на улаз у стару гимназијску зграду 22. децембра 1959. године⁵, неколико година касније пресељена је као и гимназија у нову зграду.

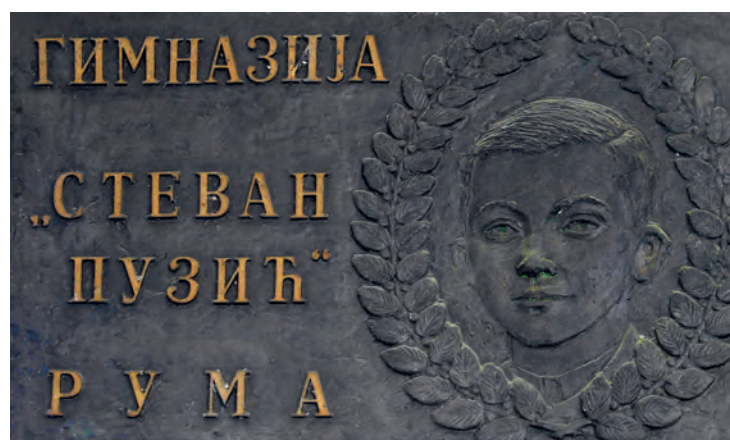
На мермерној плочи уклесан је текст: „УЧЕНИЦИМА И НАСТАВНИЦИМА ГИМНАЗИЈЕ У РУМИ ПОГИНУЛИМ У НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ ОД 1941 ДО 1945 ГОД. – ИМАЛИ СУ ЈЕДАН ЖИВОТ. КАД ЈЕ ТРЕБАЛО ОНИ СУ ГА ЖРТВОВАЛИ ДА БИСМО МИ ЖИВЕЛИ И УЧИЛИ У МИРУ. – УЧЕНИЦИ И НАСТАВНИЦИ ГИМНАЗИЈЕ – 22 ДЕЦЕМБАР 1959 ГОДИНЕ.“

Тешко је набројати све жртве рата, без обзира против кога и кад се ратовало, жртве ратова које је Србија водила нису никад у целости пописане. Тако је и у овом случају, списак румских гимназијалца и њихових наставника страдалих у Другом светском рату није дефинитивно утврђен. Ипак, познати румски професор и први кустос румског музеја Богдан Рајаковац направио је списак са именима 61 гимназијалца и 3 наставника гимназије који су погинули у НОРу⁶. Што значи да је ова спомен плоча посвећена заиста великом броју жртава које је румска гимназија дала НОРу.

Спомен плоча посвећена техничком уреднику листа Истина из 1941. Стевану Пузићу према попису објављеном у чланку Јована Мачека Топографски преглед споменика НОРа, који је 1988. године изашао као ванредни број Грађе за проучавање споменика културе у издању Покрајинског завода за заштиту споменика културе (Нови Сад), налазила се на згради Гимназије. Она више не постоји, а за сада о њој нема никаквих података.

Подаци о Стевану Пузићу налазе се у поглављу Бисте на страни 50.

⁵ Тог датума на пригодној свечаности румска гимназија је понела име свог бившег ученика погинулог у НОРу Стевана Пузића, које и данас носи.

⁶ Списак је објављен у публикацији Румска гимназија 1912-1962, коју је поводом 50годишњице постојања издала гимназија „Стеван Пузић“ у Руми.

Спомен плоча посвећена седморици железничара погинулим у току НОРа као и претходна данас више не постоји. Такође, не постоје ни подаци о њој, осим да се налазила у холу железничке станице, према попису објављеном у чланку Јована Мачека Топографски преглед споменика НОРа, који је 1988. године изашао као ванредни број Грађе за проучавање споменика културе у издању Покрајинског завода за заштиту споменика културе, у Новом Саду.

Спомен плоча радничком самоуправљању налази се на згради фабрике обуће која је после Другог светског рата носила назив „Фрушка гора“, а којој је ова плоча посвећена. Наиме, радници „Фрушке горе“ преузели су управљање фабриком у складу са тадашњим прокламованим трендом самоуправљања, који је педесетих година прошлог века комунистичка партија популарисала и пропaгирала га као прави пут којим југословенска привреда треба да иде.

Натпис на спомен плочи: „ГЕНИЈАЛНУ ЗАМИСАО МАРКСА ОСТВАРИЛА ЈЕ НАША РАДНИЧКА КЛАСА ПОД РУКОВОДСТВОМ ПАРТИЈЕ И ТИТА И 7 СЕПТЕМБРА 1950 ГОД. ПРЕДАТА ЈЕ ОВА ФАБРИКА НА УПРАВЉАЊЕ РАДНИЦИМА.“

Спомен плоча на Дому здравља који је подигнут 1974. године као Спомен-дом здравља посвећен Трећој војвођанској бригади. У складу с тим на плочи је био натпис који је обавештавао пацијенте и остале посетиоце да је објекат посвећен успомени на Трећу војвођанску бригаду. Плоча се налазила поред улазних врата.

СПОМЕН ПЛОЧЕ ПОСТАВЉЕНЕ У ДВАДЕСЕТ ПРВОМ ВЕКУ

Спомен плоча посвећена Милеви Марић Ајнштајн постављена је на кућу у којој је живела породица Марић. Милевин отац након завршетка војне каријере, био је официр аустроугарске војске, добио је посао у суду у Руми, у коју се зато 1877. са породицом доселио. Милева, најстарије дете у породици Марић, тад је имала две године, док су млађа деца рођена у Руми. Рано детињство и прве школске године (похађала је Српску основну школу) провела је у Руми, из које је отишла у Нови Сад где је наставила школовање у Вишој женској гимназији. Њена породица остала је у Руми до 1892. године.

Милева Марић (Тител 1875. – Цирих 1948.) је током школовања у Швајцарској, где је студирала математику и физику упознала Алберта Ајнштајна и након неколико година познанства удала се за њега. Иако изузетно добар математичар, студије није завршила, али јесте њен супруг (и колега са студија) Алберт који ће веома брзо постати успешан научник. Њихов брак није опстао, а након развода Милева је преузела бригу о деци (два сина), због којих ће јој касније Алберт уступити новац од Нобелове награде, коју је добио 1921. године.

Спомен плочу на кућу породице Марић Румљани су поставили 2005. године, када је пригодним програмом⁷ обележено 130 година од рођења Милеве Марић Ајнштајн. Кућа се налази у Железничкој улици бр. 38 и данас је у веома лошем стању.

На плочи је уклесан натпис: „НА ОВОМ МЕСТУ ЈЕ ЖИВЕЛА ОД 1877 – 1892 ПОРОДИЦА МИЛЕВЕ МАРИЋ -АЈНШТАЈН- – ЗАВИЧАЈНО ДРУШТВО РУМА – РУМА 19. 12. 2005.“.

⁷ Пројекција филма о Милеви Марић Ајнштајн, ауторке Алане Кеш из Калифорније и представљање књиге о Милеви Марић Ајнштајн коју је написао мр Ђорђе Крстић.

Две спомен плоче на Светосавском дому који се налази у порти цркве Вазнесења Господњег, постављене су 2007. године, непосредно по изградњи овог објекта. На једној плочи налази се текст са подацима о времену и начину изградње Светосавског дома, док је на другој забележено да је дом изграђен у славу Светог Саве и сећање на румске парохе који су у 18. веку основали гимназију управо на месту на ком је дом подигнут.

Српска гимназија у Руми, која се помиње у натпису на плочи, радила је од 1770. до 1787. године у приземној згради која се налазила у порти Вазнесенске цркве. За њу постоје подаци у делима наших угледних научника и писаца као што су др Јован Скерлић, др Угљеша Крстић, др Димитрије Кириловић и прота Матеја Ненедовић. Званично она није имала статус гимназије али по предметима који су у њој постојали и начину рада била је у рангу гимназије. Такође, имала је велик углед и ван Руме и Срема. Помагали су је финансијски имућни Срби а похађала су је деца не само из Срема него и из Бачке, Славоније и Хрватске. Један број ђака био је из Темишвара, Пеште и Будима. Она је основана и изузетно добро радила захваљујући првенствено парохи Вазнесенске цркве Пантелејмону Хранисављевићу. У време његовог одсуства, када је путовао у Русију где је такође добио помоћ за школу у виду великог броја књига, гимназију је водио његов ученик и најближи сарадник свештеник Василије Крстић.

БЛАГОСЛОВОМ
Њ.Пр.Епископа сремског
Господина Василија сагради се
овај велелепни Светосавски
дом трудом и залагањем
проте-хаџи Јована Јовичића
архитекте Андрије Киричића
за време председника Ц.О-е
Јована Неговановића проф.
уз сарадњу кола Српских
сестара и помоћ грађана Руме
приложника и донатора
2002-2007
УПРАВА ХРАМА
ВАЗНЕСЕЊА ГОСПОДЊЕГ

СПОМЕН ДОМ
ПОДИГНУТ
У СЛАВУ СВЕТОГА САВЕ
ОЦА СРПСКЕ ДУХОВНОСТИ
СРПског СВЕТИТЕЉА И
ПРОСВЕТИТЕЉА И
ЗА ПОДСЕЋАЊЕ НА РУМСКЕ
ПАРОХЕ ПАНТЕЛЕЈМОНА
ХРАНИСАВЉЕВИЋА И ВАСИЛИЈА
КРСТИЋА ОСНИВАЧЕ СРПСКЕ
ГИМНАЗИЈЕ У РУМИ У 18. ВЕКУ
ЧИЈА ЗГРАДА ЈЕ БИЛА НА ОВОМ
МЕСТУ.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Арсенић, Ђорђе. *Знаменити Румљани*. Књ. 2. Рума: Српска књига, 2002.
- Божић, Ивана. *Славка Петровић Средовић „Три детета са књигом – Пионери читају*. Рума: Завичајно друштво Рума и Градска библиотека „Атанасије Стојковић“ Рума, 2015.
- Бошковић, Ђорђе. *Рума као среско место у Војводству Србија и Тамишки Банат (1849-1860)*. Рума: Завичајни музеј Рума, 2004.
- Бубало, Душан. *Румски Јевреји - у светлу докумената Градског поглаварства Руме од 1941.-1944. Зборник Завичајног музеја Рума III-IV (1999/2000): 215-253.*
- Гавриловић, Славко. *Рума, трговиште у Срему 1718-1848/49*. Нови Сад: Матица српска, 1969.
- Гуцу, Мирјана. *Попис заштићених споменика културе у САПВ 1947-1973. Грађа за проучавање споменика културе Војводине VI-VII (1976): 245-284.*
- Гуцу, Мирјана. *Попис заштићених споменика културе у САПВ 1974-1977. Грађа за проучавање споменика културе Војводине VIII-IX (1978): 439-449.*
- Гуцу, Мирјана. *Попис заштићених споменика културе у САПВ 1977-1984. Грађа за проучавање споменика културе Војводине XIV (1987): 118-125.*
- Ђекић, мр Ђорђе. *Споменик Јовану Јовановићу Змају у Руми*. Рума: ОШ „Змај Јован Јовановић“, 2000.
- Ђорђевић, Радисав-Раде. *Вељко Дугошевић*. Рума: ОШ „Вељко Дугошевић“ и Градска библиотека Рума, 2000.
- Ђорђевић, Радисав; Владимир Томић, Душан Чудић, Радомир Прица и Добривој Митровић. *Рума у средишту Срема*. Нови Сад: Институт за историју, 1991.
- Јанковић, Снежана. *Велики рат, ослобођење и присаједињење*. Рума: Завичајни музеј Рума, 2018.
- Јоксић, Снежана. *Румски крстови. Зборник Завичајног музеја Рума III-IV (1999/2000): 101-116.*
- Керешевић, Радивој; Богдан Рајаковац. *Летопис културног живота Руме*. Рума: Завичајни музеј Рума, ИО 201, 1953-1957.
- Керешевић, Радивој; Владимир Бенко и Богдан Рајаковац. *Румска гимназија 1912-1962*. Рума: Гимназија „Стеван Пузић“ у Руми, 1962.
- Милошевић, Момир; Ратко Рацковић, Предраг Вукмирић и Ђорђе Бошковић. *Српско војничко гробље у Руми*. Рума: Градска библиотека „Атанасије Стојковић“ Рума и Савез бораца Рума, 2014.
- Мићић, Милан. *Здравствене прилике у Руми крајем 18. и почетком 19. века, сепарат из Зборника радова VII научног састанка Научног друштва за историју здравствене културе Југославије – секција САП Војводине*. Сремска Митровица, 1976.

- Пауковић, Божидар. *Рума, документи и казивања*. Рума: Завичајни музеј Рума, 1992.
- Радуловић, Бранислав; Ђорђе Бошковић и Славица Меденица. *Споменица Основне школе „Иво Лола Рибар“ у Руми 1957-2007*. Рума: Завичајни музеј Рума, 2007.
- Рајчевић, Угљеша. *Затирано и затрто*. Књ. 1. Нови Сад: Прометеј, 2001.
- Томић, Владимир. *Краљевци у прошлости*. Рума: Месна заједница Краљевци и Општински одбор СУБНОРа Рума, 1994.
- Шпрауд, Франц фон. *Историја куге у Срему 1795-1796*. Нови Сад & Ириг: Научно друштво за историју здравствене културе Војводине, 1995.
- Bischof, Carl. *Die Geschichte der Marktgemeinde Ruma*. Jettingen: Pannonia Verlag Freilassing, 1958.
- Cuvaj, Antun pl. od Carevdara. *Grofovi Pejacsevich; njihov rad za kralja i dom*. Zagreb: Biblioteka znamenitih Hrvata, 1913.
- Маћек, Јован. *Spomenici revolucije Vojvodine*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture Vojvodine, 1987.
- Маћек, Јован. *Топографски преглед споменика Народноослободилачког рата. Грађа за проучавање споменика кulture Vojvodine* Vanredni broj (1988): 7-88.
- Preduzeće za urbanizam „Plan“ u Rumi. *Detaljni urbanistički plan „Centralna zona Rume“*. Deo I. Ruma: Preduzeće za urbanizam „Plan“ u Rumi, 1993.
- Sriemac, Ilija O. *Моје и твоје*. *Zagrebački katolički list* 28. 10. 1858: 346.
- Despotović, Jovan. *Skulpture u urbanim prostorima – Od „džakova oraja“ do održive javne umetnosti, Visart*.
http://www.jovandespotovic.com/?page_id=1917
- Kuljić, Todor. *Novi javni spomenici u regionu: oružje u građanskom ratu sećanja*. *Peščanik*, 10/09/2019.
<https://pescanik.net/novi-javni-spomenici-u-regionu-oruzje-u-gradjanskom-ratu-secanja/>
- Mitrović, Vladimir. *Javni spomenici u Vojvodini (druga polovina XIX – prva polovina XX veka)*. „*Graditelji Novog Sada*“, 06/09/2015.
<https://graditeljins.wordpress.com/2015/09/06/javni-spomenici-u-vojvodini-druga-polovina-xix-prva-polovina-xx-veka/>

РЕЧ О МОНОГРАФИЈИ

Монографске публикације на тему споменичког наслеђа код нас нису честе. Далеко више је повремених новинских текстова и аналитичких, озбиљних прилога у стручним часописима који најчешће, из различитих повода и разлога, упозоравају и опомињу на висок степен угрожености већине јавних споменика. Мањи број посебних издања презентује затечено стање вршећи анализу и класификацију по одређеним категоријама јавних споменика. Посебно су ретке публикације које, обрађујући ову тему, пажњу усмеравају на мање локалне средине као што је румска. Мада споменичко наслеђе Руме, опште посматрано, није ни нарочито обимно, нити је од изузетног значаја у уметничком смислу, ова монографска публикација представља драгоцено сведочанство о броју и стању јавних споменика.

Ауторка монографије, историчарка виша кустоскиња Завичајног музеја Рума, Снежана Јанковић још у почетку свог двадесетдвогодишњег рада у овој установи, текстом „Румски крстови“ објављеним у двоброју Зборника Завичајног музеја Рума из 1999/2000. године, исказала је интересовање за тему јавних споменика. Ово интересовање, поред свих других обавеза и дужности на пословима кустоса историјског одељења (1999/2009), документаристе (2009/2014) и руководиоца установе (2014/2018) није престајало, тако да је у одређеном смислу кулминирало објављивањем ове монографије.

Читав овај њен рад подељен је на два главна дела.

У првом, уводном делу, ауторка се кратко осврће на порекло и објашњава општи појам јавног споменика. Наводи типове вајарских форми које су уобичајени синоними за споменике. Затим следи, из сваке одређене категорије, хронолошко, сумарно представљање појединих споменика специфичних за ову средину. На крају уводног дела указује на вишеструке опасности током постојања и опстанка јавних обележја: –зуб времена, – идеолошко-политичке промене и у новије време, последњих неколико деценија, – трговци секундарним сировинама.

У другом делу, укупан број румских јавних споменика сврстава у пет категорија: спомен комплекси, спомен крстови, споменици (фигурални), бисте и спомен плоче. У свакој од наведених категорија описује, анализира порекло и историјат појединачних споменика. Уз описе биста, углавном истакнутих ученика НОБа, приложене су сажете биографије наведених личности. У појединим случајевима, посебно код спомен крстова, биста и спомен плоча, у анализи укључује и значајне објекте који су у међувремену нестали или уништени.

Монографска публикација „Споменичко наслеђе Руме“ представља значајно издање које доноси прецизан и исцрпан инвентар тренутног стања и стручну анализу споменичког наслеђа града Руме. Узимајући у обзир актуелну ситуацију и однос према овом виду јавних меморијалних обележја, монографија је драгоцен документ о времену садашњем за нека будућа времена.

Драгомир Јанковић
историчар уметности
музејски саветник у пензији

Издавач:
Завичајни музеј Рума

За издавача:
Бранислава Коњевић

Уредник:
Бранислава Коњевић

Аутор:
Снежана Јанковић

Рецензи:
Драгомир Јанковић

Фотографија на предњој корици:
Драгомир Јанковић, Споменик револуцији градском тргу (2019.)

Аутор и извор фотографија:
Драгомир Јанковић и Завичајни музеј Рума

Припрема и штампа:
Бирограф комп Д. О. О.
Земун, Атанасија Пуље 22

Тираж:
200 примерака

Штампање и публикације омогућили су:
Покрајински секретаријат за културу,
јавно информисање и односе с верским заједницама
Општина Рума

АУТОРСКА И СРОДНА ПРАВА ЗАДРЖАНА. Материјали из ове публикације - ауторска дела у целини или парцијално, не смеју се умножавати, фотокопирати, нити на било који начин репродуковати без писмене сагласности издавача и аутора.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

930.85(497.113 Ruma)
725.94(497.113 Ruma)

ЈАНКОВИЋ, Снежана, 1973-

Споменичко наслеђе Руме / Снежана Јанковић ; [аутор фотографија Драгомир Јанковић]. - Рума : Завичајни музеј, 2019 (Земун : Бирограф). - 72 стр. : илустр. ; 32 cm

Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија.

ISBN 978-86-85199-24-0

а) Културно-историјски споменици - Рума

COBISS.SR-ID 332349703

ПОКРАЈИНСКИ СЕКРЕТЕРИЈАТ ЗА
КУЛТУРУ, ЈАВНО ИНФОРМИСАЊЕ
И ОДНОСЕ С ВЕРСКИМ
ЗАЈЕДНИЦАМА

ОПШТИНА РУМА